

БҮГІНГІНІҢ БАС ТАҚЫРЫБЫ

ЖАҢА ҚАЗАҚСТАН МҰРАТЫ: БІРЛІК, ТЕҢДІК, ӘДІЛДІК

Кеше Парламенттің VII шақырылымының үшінші сессиясы ашылып, онда дәстүр бойынша Мемлекет басшысы Қасым-Жомарт Тоқаев өзінің Қазақстан халқына кезекті жолдауын жасады. Президенттің бұл қадамынан барша қазақстандықтар ел өмірінде қордаланған өзекті мәселелердің тиімді шешімін, жарқын болашаққа бастар игілікті жоспарлар күткені белгілі. Сол үміт ақталғандай. Мемлекет басшысы халыққа арнаған осынау бағдарламасында барлық саладағы мәселелердің оң шешімін ұсынып, жаңа Қазақстанды құрудың басымдықтарын айқындап берді.

(Соңы 2, 3-беттерде)

ТҮЛҒА

АТА ЗАҢДЫ ЖАҢҒЫРТҚАН ҒҰЛАМА

Еліміздің тәуелсіздікке ие болу бақытын көрумен бірге, «Қазақтың Ата Заңы» деп кеуде көріп, мақтан тұта алатын заманға жетіп, күй болып отырған біздер шексіз бақытты ұрпақ екенбіз. Қазақтың Ата Заңы деген осы бір қасиетті ұғымның құлағымызға сіңісті болып, көзіміз үйреніп кеткелі қашан?

Әрине, жараның орны жазылар, таксыр уақыт бәріне емші, дегенмен, мұндай халық үшін бағасы аса құнды, қасиетті ұғымдарға қандай күрес нәтижесінде қол жеткізгенімізді сезіне білу, қадіріне жету, ұрпақ жадында жаңғыртып, есіне салып отыру – әсіресе, қос кезеңді де қатар бастан кешкен аға буынның абзал борышына айналуда тиіс деп ойлаймын. Өйткені, аға буын өкілдері, біздер, екі дәуірді салыстыру арқылы бұл ұғымдардың қадір-қасиетін көбірек сезінеміз, білеміз, кезең-кезеңге бөліп, тарихи сараптама жасап, әділетті бағасын да шығара аламыз, ал ол заманды көрмеген ұрпақтың еш айыбы жоқ. Жас ұрпақ, біздерден, заңды түрде өткен кезеңдер туралы байыптама талап етуге қақысы бар деп пайымдаймыз.

Сондай-ақ, «Қазақтың ата заңдары» деген қасиетті атаумен ғұлама ғалым, заңгер, академик С.Зимановтың жетекшілігімен жарық көрген он томдық жинақтың да төрімізден орын алғанына біршама жыл өтіпті. Өзге де толып жатқан ұланғайыр еңбектерін есептегеннен өзінде, ұлы ғалым осы баға жетпес еңбегімен-ақ еліміздің тарихында қалып, есімі ардақталып, ел шежіресінде алтын әріптермен жазылып, мәңгілікке сақталып қалары сөзсіз. Әрине, бұл жинақта өзге де әйгілі ғалымдардың қолтаңбасы бар, сіңірген еңбектері бар, дегенмен, Ата Заңымыз-

дың халқымызға өз мәнінде танылып, жұртымен қайта қауышуына ұшан-теңіз үлес қосқан, осы қасиетті еңбекті ең алдымен қолға алып ұйымдастырушысы болған, басқарып, жетекшілік еткен Салық Зиманұлы екендігін баса айтсақ, ешкімнің де шыққан тауын аласартпаймыз.

Қазір кеменгер тұлғамыздың жемісті де жанкешті еңбегінің арқасында «Ата Заң» деген термин «Конституция» ұғымымен тең дәрежеде қолданылатын биік мағынаға ие болды, тіпті, ұлттық деңгейдегі қадір-қасиеті мен бағасы одан да жоғары тұр десек, артық айтқандық болмас. Бұл ұлттың шексіз сүйген, оның болашағына қызмет етуді қасиетті парызым деп ұғып өскен, сол жолда жанын қиюға әзір болған ұлы ғалым еңбегінің, төгілген терінің нәтижесі.

XX ғасырдың басында ұлт болашағы үшін жанқиярлықпен еңбек еткен Әлихан Бөкейханұлы бастаған Алаш ардақтыларының аманатын арқалаушы, мұрат-мүддесін алға апарушы тұлғаларымыздың бірегейі ретінде Салық Зиманұлы атауымыз әбден орынды. Ал, Ата Заңымызға басымдықты иіп, тағзым ете отырып, ұлы ғалымның қасиетті еңбегін ардақтап, құрметпен еске алу бізге парыз. Осы мақала да сол парызды сезінген шынайы ниеттен туындап отыр.

Иә, бұл қасиетті кітап жинақтарының елін

сүйетін, елінің заңын құрметтейтін әрбір азаматтың шаңырағының төрінен орын аларына, жұмыс үстелінің бетінде тұратынына сенімдіміз. Өйткені, бұл кітаптардың шамшырақтай қадірі өте жоғары. Мұнда кешегі кеңестік империялық дәуірдің тарихында мүлде басқаша сипатталған, яғни, еліміздің заң шежіресі тек кеңестік коммунистік партия тарихымен ғана байланыстырылып келген көзқарас түбірімен жойылып, жаңа, соны арнаға түсті. Ел тарихының тірілуімен, Ата Заңымыз жанданды, соған сәйкес кеңестік одақ құрамында қолданылып келген конституциялық заң ережелері түбегейлі өзгеріп, қайта жасақталды. Жұртымыз үшін ең үлкен қуаныш – заң тарихы әлденеше ғасырға шегеріліп, өзінің нағыз бастау алған түп-тамырымен жалғасын тапты, яғни, қазақ елі – ел болып қалыптасқан, айнала қоршаған іргелі көршілес елдермен иық теңестіріп, ордалы жұрт болған даңқты кезеңдерімен қайта табысты. Төңіректі тегіс мойындатқан Қазақ Ордасының қалыптасуында зор рөлге ие болған мәңгілік ата заңдарымыз өмірге қайта келді, жұртымыз мәңгілікке қауышты. Ұға білгенге бұл біздің жұртымыздың баға жетпес зор бақыты болатын.

Салық Зиманұлының Ата Заңды тірітіп, жандандырып, жаңғыртқан ұлы еңбегіне тереңірек тоқталмас бұрын, өткен саяси кезеңдерге шолу жасай кеткіміз келеді. Өйткені, бұл жақсы болсын, жаман болсын, еліміздің басынан өткен тарих.

(Соңы 5-бетте)

СҮЙНІШІ

БАЙҚАУ! БАЙҚАУ!

«ЗАҢ» Медиа-корпорациясы» ЖШС, республикалық «Заң газеті» басылымының мұрындық болуымен өтетін Кемел Тоқаев атындағы детектив шығармалар байқауы биыл да жалғасын табады. Бесінші рет ұйымдастырылып отырған додаға Қызылорда облысының әкімдігі қолдау көрсетпек. Бұйыртса биылғы жүлдегерлерді қазан айының соңына қарай қасиетті Сыр елінде марапаттаймыз.

БАЙҚАУДЫ ӨТКІЗУДІҢ МАҚСАТЫ:

- детектив жанрының атасы Кемел Тоқаевтан кейін кенжелеп қалған жанрды жандандыру;
- детектив шығармалар жазуға деген көпшіліктің ынтасын ояту;
- шытырман шығармаға қызығушылықты арттыру;
- осы жанрдың көмегімен құқық қорғау, сот, адвокаттық салада еңбек етіп жүрген мамандардың еңбегін дәріптеу.

БАЙҚАУҒА КІМДЕР ҚАТЫСА АЛАДЫ?

Соңғы үш жылда осы байқауға қатысып, бас жүлде мен бірінші орын алған адамдар байқауға қатыстырылмайды. Басқа үміткерлердің бақ сынауына толық мүмкіндігі бар.

Үміткерлер шығармасын zangazet@mail.ru эл.поштасына немесе Алматы қаласы, Дос-мұхамедов көшесі 68Б мекенжайына «Байқауға!» деген белгімен жолдай алады.

Байқауға жіберілген материал көлемі А4 форматында 14-шрифтпен жазылғанда 10 беттен аспауы керек. Шығармалар осы жылғы 30 қыркүйекке дейін қабылданады. Белгіленген мерзімнен кешігіп келген еңбектер байқауға қатыстырылмайды. Материалдар «Заң газетінде» және zanmedia.kz сайтында жарияланып тұрады. Сондай-ақ, детектив жанрының талаптарына сай келмейтін шығармалар қазылар назарына ұсынылмайды.

ЖҮЛДЕ ҚОРЫ ҚАНДАЙ?

Байқаудың бас жүлдесі – біреу, 1-орын – біреу, 2-орын – екеу, 3-орын – үшеу және бес ынталандыру сыйлығы қарастырылып отыр.

Биылғы жылдың бір ерекшелігі – оқырманның дауысына (дауыс онлайн жағдайда беріледі) ең көп ие болған үміткерге бірінші орынға тең дәрежеде жүлде тағайындалады. Сонымен бірге, жазуға қабілеті бар студент жастарды, жоғары сынып оқушыларын ынталандыру мақсатында да арнайы жүлде белгіленіп отыр.

Ал, құрметті оқырман!

**БАЙҚАУҒА ҚАТЫСЫП, БАҚ СЫНАҢИЗ!
ІСКЕ СӨТ!**

МӘСЕЛЕ

ЖАЗАСЫН ӨТЕП ШЫҚҚАНДАРДЫ ӘЛЕУМЕТТІК ҚОЛДАУ БАҒДАРЛАМАЛАРЫ НЕГЕ ЖОҚ?

Соңғы жылдары елде қоғамды ізгілендіру мақсатында көптеген игі іс шаралар атқарылды. Уақыт талабына иелесе алмайтын заңдар қайта қарастырылып, толықтырулар мен өзгертулерге ұшырады. Оның кейбірі бүгінде өзінің жемісін беріп те жатыр. Алайда, біз оқыстан жаза басып немесе бақытсыздыққа ұшырап темір тордың арғы жағында отырып келгендерді қоғамға қайта кіріктіріп, бейімдей алып жатырмыз ба? Бұл бағытта елде қандай жұмыстар атқарылып жатыр?

Тарихқа үнілсек, «Бір жаманы сонда да үй салмаған, Бір жақсысы абақты тұрғызбаған», – деп жырлапты Қадыр Мырза Әлі ақын. Тентегін қариялары тектеп, жүгенсізін ел ағалары жөнге салған ел едік. Қазір қалай? Осы қауқар, осы пәрмен қайда кетті? Бүгінде жаза басқанды да, қасақана қылмысқа барғанды да жазалаудың ең оңтайлы әдісі – түрмеге тоғыту болды.

(Соңы 6-бетте)

ЖАҢА ҚАЗАҚСТАН МҰРАТЫ: БІРЛІК, ТЕҢДІК, ӘДІЛДІК

(Соңы. Басы 1-бетте)

Президент жолдауынан түйгеніміз – жалпыұлттық референдумда тұғырын бекіткен саяси жаңғыру енді шын мәніндегі экономикалық өзгерістерге ұласпақ. Бұл ретте «Азамат – бизнес – мемлекет» арасындағы қатынас түбегейлі өзгеріп, мемлекет, бәріне бірдей мүмкіндік беріп, әділдік орнатады. Қоғам игілігіне арналған қызмет деңгейі жоғары болуына кепілдік береді. Әлеуметтік жағынан әлсіз топтағы азаматтарға қолдау жасалып, мүмкіндігі шектеулі жандарға да көмек көрсетілмек. Президент жанындағы Омбудсмен тағайындалады. Мемлекет экономикалық еркіндікті қолдай отырып, халықты нарық тұрақсыздығының ықпалынан барынша қорғайды. Жаңа экономикалық бағдарымыздың басты басымдықтары ретінде жеке кәсіпкерлік бастамаларды ынталандыру, яғни, мемлекеттік капитализмнен және мемлекеттің экономикаға шектен тыс араласуынан бас тарту, бәсекелестікті дамыту, яғни бәріне бірдей мүмкіндік беру, сондай-ақ ұлттық табысты әділ бөлуді атады. Бұл үшін баға белгілеу ісіне мемлекеттің араласуынан біртіндеп бас тарту, монополистердің тарифтерін қатаң бақылауға алу, тарифтерді тоғыспалы субсидиялаудан, яғни бір тұтынушылар үшін бағаны ұстап тұру мақсатымен басқалар үшін бағаны көтеру тәсілінен біртіндеп бас тарту қажет. Екінші, экономиканы одан ары монополиясыздандыру үшін нақты институционалдық шешімдер қабылдау қажет. «Конгломерат» ұғымын заң жүзінде айқындап алған жөн. Нарықтың өзара байланысты субъектілері экономикалық әлеуетін бір жерге шоғырландыру үшін рұқсат алуға міндетті. Олардың барлық мәмілесін, соның ішінде нарыққа тән емес бағаларды қолдану белгілері бойынша жасалған келісімдерін де мұқият тексеру керек. Бірыңғай операторлардың қызметі нарықтық экономиканы дамытуға кері әсер етеді. Сондықтан бұл институтты ретке келтірген жөн.

Салық саясаты түсінікті жүру керек

Экономиканың тұрақты өсуі үшін салық саясаты түсінікті және болжауға болатындай етіп жүргізілуі керек. Фискалды реттеу ісін қайта жаңғырту үшін 2023 жылы жаңа Салық кодексі әзірленеді. Оның ең түйсіктілі тұсы саналатын салықтық әкімшілендіру мәселесі түгел қайта жазылуға тиіс. Сондай-ақ, жұмыс барысында бетпе-бет кездесу мүлдем болмайтындай етіп, салықтық бақылау қызметін толық цифрландыру керек. Тағы бір басымдық – салықтық ынталандыру шараларының тиімділігін арттыру. Ол үшін экономиканың түрлі саласында дифференциалды салық мөлшерлемесіне көшкен жөн. Салық төлеушілердің салықтан жалтаруға құмарлығын азайту үшін арнайы салық режимдерін жеңілдету керек. Осы ретте, Мемлекет басшысы, автокөлік сатып алу кезінде төленетін алым-салық мәселесіне арнайы тоқталып, кейбір жақын шетелдерден әкелінген автокөліктердің заң аясынан тыс қалуы қоғамдық қауіпсіздікке қатер төндіріп жатқанын сынга алды. Заңсыз көлік әкелетін амал-тәсілдің бәріне тосқауыл қою үшін батыл шаралар қабылдауды тапсырды. Сонымен қатар 1 қыркүйекке дейін елге әкелінген автокөліктерді заңдастыру мақсатында утилизация және алғашқы тіркеу үшін төленетін қаржы көлемін 200-250 мың теңгеден асырмай, бәріне бірдей және бір реттік алым алуды ұсынды. Алайда бұл – іздеу салынбаған және кеден рәсімдерінен өткен көліктерге ғана қатысты шара болмақ. Мемлекет басшысы осы ретте кеден жұмысының ашықтығын қамтамасыз ету қажеттігін де айтып, салық және кеден саласындағы ақпараттық жүйелерді толық біріктіру ісін аяқтау қажеттігін шегеледі. Шекараға интеграцияланған кедендік бақылау тәсілін енгізу қажет. Кедендік рәсімдеу орталықтары «бір терезе» қағидаты бойынша жұмыс істеуге тиіс.

Көрпеге қарай көсілген жөн

Мемлекет басшысы айқындаған басымдықтардың бірі бюджет қаражатына қатысты болды. Президент бұл ретте үнемдеу, яғни, көрпеге қарай көсілуің қажеттігін мәлімдеді. Үкіметке бюджет саясатына реформа жасау жүктелді. Оның аясында бюджет кодекsinде шекті нормативтер бекітіліп, олар бюджетті жоспарлау және орындау кезінде міндетті түрде назарға алыну керек. Ұлттық

қордың қаржысын тиімсіз жұмсау тоқтатылады. Қордың қаражаты аса қажет инфрақұрылымды дамытуға және еліміз үшін маңызды зор жобаларды қаржыландыруға ғана жұмсалатын болады. Бюджет үдерістері барынша жеңілдетіліп, мемлекеттік органдарда игерілмеген қаражатты келесі жылға қалдыруға мүмкіндік беру міндеттелді. Президенттің айтуынша, осы арқылы ақшаны бюджетке қайтарудың тиімсіз тәртібінен құтылатын боламыз.

Кәсіпкерлікті қолдау артады

Мемлекет басшысы экономиканың бәсекеге қабілетін арттырудың төте жолы ретінде кәсіпкерлікті дамытуға қатысты да нақты тапсырмалар берді. Бұл ретте мемлекеттің енді, қаржылай қолдау жасаған кезде бәсекеге қабілетті шағын және орта бизнес өкілдеріне баса мән беретіні белгілі болды. Еңбекақы төлеу қорын көбейткен және салық төлемдерін арттырған кәсіпорындарға қолдау көрсетіледі. Бұл – негізгі талап.

Мемлекеттік сатып алудың мүлде жаңа жүйесі жасалып, бұл орайда бағаның төмен болуы ғана емес, тауарлар мен қызметтердің сапасы басты назарда болмақ. Мемлекеттік және квазимемлекеттік сатып алуды бірыңғай платформаға көшіру қажет. Осының бәрін жүзеге асыру үшін «Мемлекеттік сатып алу туралы» жаңа заң қабылдануға тиіс.

Мемлекет пен жекеменшік серіктестігіне қатысты да нақты тапсырмалар берілді. Мемлекет басшысы бұл орайда қазір көптеген жобалардың кейбір кәсіпкерлер мен шенеуніктердің майшелпегіне айналғанын орынды айта келіп, келісімшарттар ашық және конкурстық негізде жасалу қажеттігін мәлімдеді. Үкіметке арнайы заң әзірлеп, онда осы мәселенің құқықтық негізін жасауды міндеттеді. Отандық бизнес үшін түйсіктілі мәселе болып отырған несие ресурстарының тапшылығына тоқталды. Президенттің айтуынша, Қазақстанда шағын және орта бизнесті қаржыландыру үшін 42 миллиард долларға жуық қаражат жетіспейді. Сөйте тұра, банктерде триллиондаған теңге іс жүзінде экономикаға еш пайдасын тигізбей босқа жатыр. Ұлттық банк, Қаржы нарығын реттеу және дамыту агенттігі, Үкімет бірлесіп, нақты секторды тұрақты әрі қолжетімді несиемен қамтамасыз ететін нақты шешімдер қабылдауға тиіс. Шетелдерде бұған қатысты он тәжірибелер бар.

Мемлекет басшысы осы ретте кәсіпкерлерге жер телімдерін ашық әрі жедел бөлудің тиімді тәсілдерін айқындау қажеттігін де шегеледі. Әрбір аймақ пен елді мекенде бос жатқан немесе мақсатына сай игерілмеген жердің бар-жоғы анықталу қажет. Бұл ақпаратты бизнес өкілдері білуі тиіс.

Инвестициялық тартымдылық басты назарда

Экономиканың күре тамыры нақты секторды дамытуға қатысты да заңнама мен рәсімдерді қайта қарап, оларды барынша қолдануды жеңілдетуді ұсынды. Бұл ретте алдымен жер қойнауын игеру ісіне инвестиция тартуға маңыз берілді. Геологиялық ақпарат туралы бірыңғай мәліметтер банкіні құру жұмысын аяқтау қажеттігі айтылды. Үкіметке индустрия және жер қойнауын игеру салаларының инвестициялық тартымдылығын арттыру міндеттелді. Өз тапсырмасы бойынша былтыр тиімділігі айқындалған арнайы экономикалық аймақтарды дамыту үшін мүлде басқа саясатқа көшу қажеттігін мәлімдеді. Президенттің айтуынша, қазіргі таңда шетел компаниялары Қазақстанға көше бастаған уақытта бұл мәселе тіпті өзекті болып отыр. Арнайы экономикалық аймақтарға инвестициялық жеңілдіктерді саралап беру керек. Неғұрлым көп ақша салсаң, соғұрлым көп жеңілдік аласаң деген ұстаным басты қағида болуы қажет. Оларға салық және кеден жеңілдіктерін ұсынбай-ақ, жер телімдерін беруге болады. Жалпы, инвестиция тарту жұмысын жүйелі жүргізу керек. Бұл – Үкіметтің алдында тұрған басты міндеттің бірі.

Жолдаудан белгілі болған тағы бір мәселе енді мемлекет өзінің экономикаға араласуын біртіндеп

азайта береді. «Самұрық-Қазына» қоры экономиканың басты салаларына бақылау жасауға ғана жеткілікті ықпалы бар мажоритарлы инвесторға айналады. Сондықтан қордың басқа активтері мен акцияларын жекешелендіру керек. Оны жүзеге асыруға «Халықтық IPO» тәсілін де қолдануға болады. «Самұрық-Қазына» қоры жеке инвесторлар дербес жүзеге асыра алмайтын аса маңызды жобаларға инвестор ретінде қатыса алады. Мұндай жобаларды Президент анықтайды.

Жерді игеруге әкімдер жауапты

Елдегі өзекті мәселе болып отырған азық-түлік өнімдерінің қымбаттығы мен қауіпсіздігі мәселесін шешу ауылшаруашылығының даму деңгейіне байланыстылығы белгілі. Мемлекет басшысының бұл салаға айрықша тоқталуы заңды еді. Жолдауда оның өнімдерінің көлемін және оның қосымша құнын арттыру стратегиялық міндет ретінде мәлімделді. Қазір тек бидай мен мал сатып отыратын заман еместігі, өнім шығарудың өзектілігі атап көрсетілді. Бұл үшін үкімет агроөнеркәсіп саласын субсидиялаудың ұзақ мерзімге арналған жаңа тәсілдерін әзірлеуге тиіс. Бюджет қаражатының қайтарымы болуы керек. Мемлекет қаржыны оңды-солды шашып, ысырап етуге жол бермейді. Субсидия бөлуге және оның жұмсалыуына жүргізілетін бақылауды күшейту керек.

Ауылшаруашылығында озық технологиялар тапшы. Қазір ауыл шаруашылығына арналған жер туралы толыққанды ақпарат жоқ. Жердің құнары, су ресурсы мен суару жүйесі және оның жолдары жайлы мәліметтер жан-жақта шашырап жатыр. Сондықтан, осының бәрін жинақтап цифрлық платформа енгізілуі керек. Тұтастай алғанда, еліміздің агроөнеркәсіп кешені келесі жылдан бастап жаңа әрі тұрақты ереже бойынша жұмыс істеуі қажет. Осы орайда, Мемлекет басшысы игерілмей жатқан жерге қатысты да нақты міндеттер айқындады. Президенттің айтуынша, игерілмей жатқан немесе заңсыз берілген жер көлемі 10 миллион гектарға жуық. Үкімет пен әкімдіктерді келесі жылдың соңына дейін осы жерлерге қатысты нақты шешім қабылдауға шақырды. Сонымен қатар Су кеңесінің жұмысын жандандырып, оған білікті сарапшыларды жұмысқа тарту, су саласын дамытудың үш жылдық жобасын әзірлеу тапсырылды.

Ұлт саулығы – даму кепілі

Еліміздің басты құндылығы – адамға камкорлық, оның саулығы нақты бағдардың өзегі болды. Мемлекет басшысы бұл ретте ұлттық байлықты тең бөлу және баршаға бірдей мүмкіндік беру – реформаның басты мақсаты болатынын мәлімдеді. Осы орайда бірқатар өзекті мәселелерді Үкіметтің назарына салды. Соның бірі денсаулық сақтау ісі. Бұл салада қанша реформа жүргізілсе де ілгерілеушіліктің болмай отырғанын атап өткен Президент бұған қаржының жеткілікті бөлінбеуін себеп етті. Осының салдарынан жұртшылық сақтандыру жүйесіне қосылса да, медициналық қызметті толық көлемде ала алмай отыр. Мемлекет кепілдік берген және сақтандыру пакеті болып екіге бөлінген жүйенің тиімділігі төмен. Тіпті, сақтандыру моделі тұрақсыз әрі жүйесіз дамуда. Бұл – үлкен олқылық. Мемлекет басты мақсаты ерікті медициналық сақтандыру жүйесін енгізетін уақыттың туғанын айтып, Үкіметке денсаулық сақтау саласын және жалпы әлеуметтік саланы қаржыландыру жүйесін қайта қарауды тапсырды. Медициналық инфрақұрылымды кешенді түрде жақсартуға баса назар аударып, мемлекет пен жекеменшіктің серіктестігін тиімді пайдалану қажеттігін айтты.

«Мен келесі жылдан бастап ұлттық жобаны жүзеге асыруды тапсырдым. Бұл құжат, ең алдымен, ауыл тұрғындарының сұранысын қанағаттандыруға арналған. Бүгінде еліміздегі 650 елді мекенде емдеу мекемесі жоқ. Алдағы екі жылда бұл ауылдарда медициналық және фельдшерлік-акушерлік бөлімшелер салынып, қажетті құрал-жабдықпен толық қамтамасыз етіледі. Ұлттық жоба аясында 32 аудандық аурухана заманға сай жаңарып, енді ауданаралық көпбейінді мекемеге айналады. Онда инсульттен емдеу орталықтары, хирургия, жансақтау және оңалту бөлімдері ашылады. Бұл төрт миллионнан астам адамға көрсетілетін медициналық қызметтің сапасын арттырады. Сонымен қатар, телемедицина бағытын дамытамыз. Сол арқылы шағалда тұратын халыққа сапалы

медициналық қызмет көрсетілетін болады» деді. Денсаулық сақтау саласы бәсекеге қабілетті болуы үшін дәрігерлер дайындау жүйесін жетілдірудің маңыздылығын атап көрсетті. Алдағы үш жылда резидентураға бөлінетін грант саны 70 пайызға көбейетінін айтты.

«Жайлы мектеп» жобасы білім сапасын арттырады

Білім беру ісіне қатысты да көптің көкейіндегі мәселелер қозғалды. Елімізде екіден алты жасқа дейінгі балалардың жартысынан астамы ғана балабақшаға баратынын айтып, бұл мәселені түпкілікті шешу міндеттелді. Оған қоса, тәрбиешілердің әлеуметтік мәртебесін арттырып, жалақысын көбейту, осы саладағы мамандарға қойылатын нақты талаптар бекітілуі қажеттігін атап көрсетті.

Табысты ұлт болудың тағы бір маңызды шарты – орта білімнің сапасын жақсарту үшін «Жайлы мектеп» ұлттық жобасы қолға алынғаны белгілі болды. Соның аясында 2025 жылға дейін 800 мың баланың заманауи мектепте оқуына жағдай жасалмақ. Бұл апатты жағдайдағы және үш ауысыммен оқитын мектеп мәселесін толық шешіп, ауыл және қала мектептерінің айырмашылығын едәуір азайтады деген сенім бар. Осы орайда Президент жемқорлардың заңсыз тапқан қаржысы олар сотталған соң мемлекетке өтіп, түгелдей мектеп құрылысына жұмсалуды тиістігін мәлімдеді. Үкімет осы бастаманы заң тұрғысынан рәсімдеу туралы шешім қабылдауы керек.

Мектеп формасын барлық оқушыға барынша қолжетімді ету аса маңызды. Әлеуметтік тұрғыдан әлсіз саналатын кейбір топтағы балаларға оны бюджет есебінен беру қажет. Мектеп формасына арналған мемлекеттік тапсырысты отандық жеңіл өнеркәсіпті дамытуға бейімдеген жөн. Ал, мұғалімдерге қатысты педагогикалық жоғары оқу орындарын аккредитациялаудың жаңа стандарты қабылданып, ұстаздардың құзырет аясы айқындалатыны белгілі болды.

Мемлекет басшысы осы орайда қоғамдағы пікірталасқа өзек болып жүрген қазақ және орыс тілін мектепте оқыту мәселесіне қатысты нақты мәлімдеме жасады. Оның айтуынша, біз қазақ тілін де, орыс тілін де жақсы білетін балаларды тәрбиелеуіміз қажет. Себебі, бұл ұрпақтың мүддесі үшін керек. Оқу-ағарту министрлігі populistтердің жетегінде кетпей, балалардың мүддесін қорғауға тиіс.

Техникалық және кәсіби білім беретін оқу орындары еңбек нарығының нақты сұранысына бейімделуі және еліміздің жаңа экономикалық бағдарының міндеттеріне сай болуы керек. Ата-аналар мен оқушылар алған білімнің және игерген машық-дағдысының сапалы және сұранысқа ие болуы үшін белгілі бір деңгейде жауапты екенін сезінуге тиіс. Сондықтан, олармен де үнемді әріптестік қатынас орната білу керек. Осы мақсатта жеке білім беру вучерлерін енгізу жоспарланып отыр. Баланың білім алуына, оның ішінде сыныптан тыс оқуына мемлекет бөлетін қаражат бірыңғай білім беру есепшоттарында жинақталады. Бір сөзбен айтқанда, мұны балалардың білім алуына инвестиция ретінде жұмсалатын алғашқы мақсатты капиталы деуге болады. Бұл қадам еліміздің әрбір азаматы үшін бірдей мүмкіндік қағидатын іс жүзінде қолдануға жол ашады. Жоғары білім саласындағы реформаларды да осы бағытта жүзеге асырған жөн. Отандық жоғары оқу орындарының білім сапасы артқан сайын ондағы оқу ақысы да өсе түседі. Сондықтан мемлекет ұлттық бірыңғай тестілеудің нәтижесіне және басқа да көрсеткіштерге байланысты білім беру гранттарын әртүрлі деңгейде бөледі жоспарлап отыр. Оның көлемі 30-дан 100 пайыз аралығында болады. Білім алуға жылдық өсімі 2-3 пайыз болатын жеңілдетілген несие де беріледі. Студенттерді жатақханамен қамтамасыз ету үшін оқу орындарымен және құрылыс компанияларымен мемлекеттік-жекеменшік серіктестік орнату тәсілін барынша енгізу керек. Студенттердің жекелеген, әлеуметтік тұрғыдан аз қамтылған санаттары үшін пәтер жалдауға кететін шығынын субсидиялау мүмкіндігін де қарастыруға болады.

Еңбекақы нарыққа сай болсын

Жолдауда айқындалған басымдықтың бірі халықтың әл-ауқатының артуындағы шешуші фактор – еңбекақының нарықтағы жағдайға сай

өсіру болды. Президенттің айтуынша, мемлекет ең төменгі жалақыны айқындаудың жаңа тәсілін енгізеді. Бұл әдіс оның мөлшерін біртіндеп ұлғайтуға мүмкіндік береді. Осыған орай, Мемлекет басшысы тарапынан ең төменгі жалақы деңгейін 60 мың теңгеден 70 мың теңгеге дейін көтеру туралы шешім қабылданды. Бұл шешім 1,8 миллион азаматтың табысына тікелей әсер етеді.

Қоғамда жиі көтеріліп тұрған зейнетақы жүйесін қатысты да нақты қадамдар жасалмақ. Мемлекет басшысы бұл ретте зейнетақының ең төменгі базалық мөлшерлемесін біртіндеп ең төменгі күнкөріс деңгейінің 70 пайызына, ал жоғарғы шегін 120 пайызына жеткізу қажеттігі жайлы өз ұстанымын білдірді. Бұған дейін қабылданған шешімдермен бірге бұл қадам 2025 жылға қарай жиынтық зейнетақы мөлшерін орташа алғанда 27 пайызға көбейтеді. Сондай-ақ, әлеуметтің талап-тілегіне орай әйелдердің зейнет жасы 2028 жылға дейін 61 жас деңгейінде қалдырылмақ. Осы орайда Президент Үкіметке Бірыңғай жинақтаушы зейнетақы қорының тиімді инвестициялық стратегиясын әзірлеуді тапсырды.

Әлеуметтік қамсыздандыру жүйесіне де өзгеріс енгізілмек. Осы шараның аясында 2023 жылғы 1 қаңтардан бастап бала күтімі үшін төлемақы төлеу мерзімін екі айға ұзарту жайлы шешім қабылданды. Әлеуметтік сақтандыру жүйесіне қатысушыларға жұмыссыз қалғаны үшін төленетін төлемақы орташа айлық табысының 45 пайызына дейін көбейтіледі. Атаулы әлеуметтік көмектің бірыңғай жүйесін құру азаматтардың әл-ауқатын жақсарту ісіндегі маңызды қадамның бірі болмақ.

Жастарды қолдауға қатысты нақты міндеттер айқындалды. Мемлекет басшысы бұл орайда Үкіметті еңбекпен қамтитын түрлі шаралар арқылы келесі жылы 100 мың жасқа жұмыс беруді міндеттеді. Жастардың кәсіпкерлік бастамаларын жүзеге асыру үшін оларға жеңілдетілген тәртіппен жылдық өсімі 2,5 пайыз болатын шағын несиесі берілетінін мәлімдеді.

Ұлттық қор табысынан балалар үлес алады

Жолдаудағы көпшілік көкейінен шыққан Президенттің әрбір отбасы еліміз пайдаланып жатқан ұлттық байлықтың игілігін көруі керектігі жайлы мәлімдемесі көпшілік көңілін шыққаны анық. Бұл орайдағы қабылданған шара Балалар жылының аясында «Ұлттық қор – балаларға» атты мүлде жаңа бағдарлама шеңберінде шешімін таппақ. Сонымен қатар, Ұлттық қордың жыл сайынғы инвестициялық табысының 50 пайызы балалардың арнаулы жинақтаушы есепшотына аудару жайлы Президент ұсынысы да ел болашағын қамтамасыз етуге шаралар ұрпақтың үлкен өмірге қадам басына мүмкіндік береді. Президент бастаманы мұқият әзірлеу қажеттігін ескере отырып, Үкіметке жобаны 2024 жылғы 1 қаңтардан бастап іске қосуды тапсырды. Сол секілді «Самұрық-Қазына» қоры таза пайдасының кемінде 7 пайызын «Қазақстан халқына» қоғамдық қорына аударатын болады. Президент бұл қорға табысы мол кәсіпкерлер мен азаматтарды демеушілік көрсетуге шақырды.

Осы орайда адам әлеуетін дамыту – маңызды мәселенің бірі екеніне айрықша тоқталған Қасым-Жомарт Кемелұлы бұл мақсатқа қол жеткізу үшін тиімді көші-қон саясатын жасаудың да маңыздылығын ұмытпады. Оның айтуынша, осы арқылы сұранысқа ие болып отырған және жоғары білікті мамандардың тапшылығын азайту қажет. Ғылым, денсаулық сақтау, өндіріс, IT салаларының білікті мамандарына жеңілдік жасалады. Мемлекет оларға елімізде тұрақты тұру үшін виза

береді. Шетел кәсіпкерлері он жылға виза рәсімдеп, Қазақстанда тұруға мүмкіндік алады. Бірақ олар экономикамызға 300 мың доллардан астам инвестиция салуы қажет. Қандастардың көшіп келуіне және ішкі миграцияға қатысты саясат түбегейлі өзгереді. Бұл орайда, демографиялық және экономикалық үрдістерді ескеру керек. Сондай-ақ, жалпыұлттық мүддені басшылыққа алу өте маңызды. Кәсібилік пен еңбекқорлық қоғамымызда ең жоғары орында тұруы керек.

Мемлекетті білікті кадрлар басқаруы керек

Осы мақсаттардың жүйелі түрде жолға қойылып, тиімді жүзеге асуы мемлекеттік басқару ісінің сапасына байланысты болса, Мемлекет басшысы бұл тұрғыда да нақты басымдықтарды айқындап берді. Жалпы, экономиканы түбегейлі реформалау үшін мемлекеттік басқару жүйесіне серпіліс қажеттігі белгілі. Осы орайда, Президент жұртшылықтың бос сөзден, жарқын болашақ туралы жалынды ұрандардан жалыққанын, халықтың мемлекеттік органдардың өз уәдесін қағаз бетінде емес, іс жүзінде орындағанын калайтынын баса айтты. Саяси қызметшілердің жеке жауапкершілігін арттыра отырып, мемлекеттік басқару жүйесін орталықсыздандыруға баса мән беру қажеттігін мәлімдеді. Үкіметтің кейбір құзыреттерін министрліктерге беруді ұсынды. Нақты бір саладағы саясатқа «құжымдасқан кабинет» емес, нақты бір министр жауап беру қажеттігін атап көрсетті. Үкімет салааралық мәселелерді шешумен шұғылдануы қажет. Премьер-Министр кеңсесін мемлекеттік басқару ісінің үздік стандарттарына сай келетін, ықшамды Үкімет аппараты ретінде қайта құру осы бағыттағы алғашқы қадам болмақ. Басты мақсат – оның атауын өзгерту емес, нақты реформа жасау.

Орталық мекемелерді оңтайландыру арқылы жергілікті атқарушы органдардың өкілеттігі де айтарлықтай кеңейтілуі керек. Бұл тәсіл қордалған мәселелерді өңірлерде, ел ішінде шешуге мүмкіндік береді. Жергілікті өзін-өзі басқару мәселелеріне, қоғамдық кеңестердің, пәтер иелері кооперативтері мен мүлік иелері бірлестіктерінің қызметін өзгертуге айрықша назар аудару қажет. Осы мәселелерді ортаға сала келіп, Президент Үкіметке жаңа әкімшілік реформа әзірлеуді тапсырды. Осы орайда Мемлекет басшысы елімізге сапалық тұрғыдан жаңа мемлекеттік басқарушылар қажеттігіне де назар аударып, мемлекеттік қызметшілерді іріктеу және жұмыстан босату жүйесін заман талабын ескере отырып, қайта жасау қажеттігін мәлімдеді. Оның айтуынша, мемлекеттік қызмет жеке сектордағы кәсіби мамандар үшін барынша ашық болғаны дұрыс.

Квзимемлекеттік сектордағы басқару ісінің тиімділігін арттыруға айрықша назар аударған жөн. Бұл бағытта нақты жұмыс атқарыла бастады. Соны аяғына дейін жеткізу керек. Ол үшін «Самұрық-Қазына» қорының жаңа жұмыс үлгісін түпкілікті айқындау алу қажет. Әлемдегі ең үздік инвестициялық және өндірістік компанияларды үлгі ретінде алу керек.

Ар тазалығы қазыларға міндет

Жолдауда Мемлекет басшысы айрықша тоқталған мәселенің бірі заң үстемдігіне, сот төрелігінің әділдігіне қатысты болды. Бұл орайда қазылар қауымын шұғыл түрде қайта іріктеп, жаңартып жасақтау міндеттелді. Қазылар жоғары білікті, адал, сондай-ақ жемқорлықтан таза болуы қажет. Ең алдымен, барлық судьялардың мәртебесін теңестірген жөн. Олар өзінен жоғары тұрған

әріптестеріне тәуелді болмауы керек. Көптеген сот төрағасы лауазымы судья лауазымы болып өзгереді. Осы жайды айта келіп, Президент Сот төрағасы және Сот алқасының төрағасы лауазымына үміткерді судьялар өздері сайлайтын тәсіл енгізуді ұсынды. Жоғарғы Соттың судьялары да сайлау арқылы таңдалу керек. Ол үшін Президент үміткерлерді баламалы негізде Сенатқа ұсынуы керек. Аталған салаға мықты заңгерлерді тарту үшін материалдық жағдай жасау қажет. Судьялардың дербестігін арттыру үшін Жоғары сот кеңесінің мәртебесін нығайтқан дұрыс. Судья болуға үміткерлерді дайындау, біліктілігін көтеру жұмысы Кеңестің құзыретіне беріледі. Сондай-ақ, олардың шекті жасын ұзарту, өкілеттігін тоқтату мәселесімен де осы мекеме айналысады. Бұл мемлекеттік орган нақты кадрлық функциялары бар, толыққанды институтқа айналуы керек.

Құштіқ құрылымдар сотқа ықпал етпеуге тиіс. Бұл – өте маңызды. Судьяларға әкімшілік қысым көрсететін амал-тәсілдің бәрі жойылуы керек. Судьялардың қызметіне араласуды шектей отырып, олардың заң бұзғаны үшін жауапкершілігін арттырамыз. Судьяның өрескел қателік жіберген және күшін жойған әрбір сот актісін Қазылар алқасы тексеруге тиіс. «Сот төрелігін атқару сапасы» бойынша судьяларды бағалау және жауапкершілікке тарту институтын түбегейлі қайта қараған жөн.

Апелляция институтын реформалау қажет. Істер бірінші сатыдағы сотқа қайтарылмай, нақты мән-маңызы бойынша шешім шығарылуы керек. Әкімшілік әділеттің қолданылу аясын да кеңейту қажет. Әкімшілік құқық бұзушылықтардың ауқымды бөлігінің және мемлекеттік органдармен арадағы азаматтық-құқықтық даулардың Әкімшілік рәсімдік-процестік кодекспен реттелуі отандық сот төрелігін барынша ізгілендіріп, әділдікке бастайды.

Сонымен бірге, аудандық және облыстық соттар деңгейіндегі сот төрелігінің қолжетімді болу мәселесін пысықтау керек. Бизнес өкілдері сот алымдарының тым жоғары болуы олардың өз мүддесін қорғауына айтарлықтай кедергі келтіреді деп есептейді. Бұл – орынды базына. Сондықтан қазіргідей талап-арызда көрсетілген сомандан алынатын пайыз мөлшерінің орнына мүлтік даулар бойынша ойға қонымды алым мөлшерін белгілеу қажет. Мемлекеттің сот процесіне қатысуын азайтқан жөн. Мемлекеттік органдар арасындағы сот дауларын да ретке келтіретін кез келді. Егер екі министрлік заң нормаларын әртүрлі түсінсе, ондай мәселені Үкімет түпкілікті шешуге тиіс. Дәл осындай тәсілді мемлекеттік органдардың мемлекеттік ұйымдармен арадағы дауларына да қатысты қолдану қажет.

Қаңтар оқиғасына қатысушыларға рақымшылық жасалмақ

Мемлекет басшысы құқық қорғау саласындағы өзекті мәселелерді көтергенде қаңтар оқиғасына айрықша тоқтады. Иә, бұл сәтті тәртіп сақшылары үшін нағыз сынақ болғаны белгілі. Президент бейбіт шеруді мемлекетке қарсы бүлікке арандатқандардың көбі шартты немесе жеңіл жазамен құтылып кеткенін, шын мәнінде, кінәсі әлдеқайда ауыр екенін мәлімдеді. Өйткені, жағдайды қасақана ұшықтырды. Соның салдарынан іс насырға шауып, қайғылы оқиғалар болды. Президент өзіне өтініш жолдаған құқық қорғаушылар, адвокаттар қауымдастығының өкілдерінің тілегіне орай елді жаппай тәртіпсіздікке үндеген адамдарды қатаң жазалау керектігін айтты. Сондықтан өкілетті органдарға осы мәселені қарастырып, нақты шара қабылдауды тапсырды. Ел ішіне ірікті салған және заң бұзғана шақырған адамдар қатаң жазадан құтылып кетпеуі керек.

Ереуілге қатысқандар да, күштік құрылым қызметкерлері де – өз азаматтарымыз. Олар сот әділ өтеді деп қана емес, қоғам кешірімді болады деп үміттеніп отыр. Мемлекет қаңтар оқиғасына қатысқан, бірақ ауыр қылмыс жасамаған азаматтардың жазасын жеңілдетті.

Заң бұзғандардың бірқатары кінәсін түсініп, өткен іске өкініп отырғанын ескере отырып, оларға кешіріммен қараған дұрыс. Осыны айтқан Мемлекет басшысы өзінің қаңтар оқиғасына қатысушыларға бір реттік рақымшылық жариялау туралы шешім қабылдағанын жария етті. Рақымшылық жаппай тәртіпсіздікті ұйымдастыруға қатысушы бар адамдарға, сондай-ақ, мемлекетке опасыздық жасағаны және билікті күшпен басып алуға әрекеттенгені үшін айыпталғандарға қолданылмайды.

Осы ретте Мемлекет басшысы отбасылық зорлық-зомбылықты қылмыс санатына жатқызу мәселесіне қатысты ұстанымын білдірді. Оның айтуынша, отбасылық зорлық-зомбылыққа көз жұма қарауға болмайды. Отбасында ойран салатындар жазаға тартылмаса, олар одан бетер басынып кетеді. Ал жапа шеккендер мүлдем қорғаусыз қалады. Сондықтан мұндай әрекеттер үшін жазаны күшейтетін кез келді. Сонымен қатар, нашакорлықпен және есірткі саудасымен күресудің кешенді жоспарын әзірлеу, интернет және телефон арқылы жасалатын алаяқтық әрекеттерге айрықша назар аудару керектігі айтылды.

Президент мерзімінен бұрын сайланады

Токетерін айтқанда Мемлекет басшысы мемлекетімізді және қоғамның барлық саласын жаңғыртудың жолдарын ұсынды. Саяси реформалардың «Күшті Президент – ықпалды Парламент – есеп беретін Үкімет» формуласымен жүзеге асырылып жатқанын айтты. Алда да реформалардың мазмұны жан-жақты толығы бермек. Қазіргі геосаяси жағдайда мемлекеттілігімізді біртіндеп нығайтып, реформалардың қазіргі қарқынын сақтау, саяси мәселелердің бәрін кейінге қалдырмай шешу аса маңызды. Осыны айтқан Президент жаңа стратегияға сәйкес басты мемлекеттік институттарды кешенді түрде қайта жаңғыртуға кірісу қажеттігін мәлімдеді. Оның айтуынша, бұл қадам бізге әр азаматымыздың әл-ауқатын арттыру және бүкіл елімізді өркендету жолындағы ортақ жұмысты жандандыруға мүмкіндік береді. Осылайша бұл жолдауда биылғы күзде кезектен тыс Президент сайлауы өтетіні белгілі болды. Президент бұл шешімді әділетті Қазақстанды құру жолында түбегейлі және жан-жақты реформаларды табысты жүзеге асыру үшін халықтың жаңа сенім мандаты қажеттігімен түсіндірді.

«Мен үшін мемлекет мүддесі бәрінен биік. Сондықтан мен өкілетті мерзімімді қысқартуға және кезектен тыс Президент сайлауына баруға дайынмын. Сондай-ақ, мен көп ойланып, Президент өкілеттігі мерзімдерінің санын және ұзақтығын қайта қарау қажет деген байламға келдім. Президент мандатын ұзақтығы 7 жылдық бір мерзіммен шектеуді ұсынамын. Бірақ қайта сайлануға тыйым салынады. Бұл бастаманың негізі қандай? Бір жағынан, 7 жыл – кез келген ауқымды бағдарламаны жүзеге асыру үшін жеткілікті кезең. Екінші жағынан, Президент мандатын бір мерзіммен шектеу Мемлекет басшысының жалпыұлттық дамудың стратегиялық міндеттерін шешуге барынша жұмылың қамтамасыз етеді» деді. Оның айтуынша, бұл шешім конституциялық жаңалық билікті монополизациялау қаупін айтарлықтай азайтады.

Саяси тұрақтылықты нығайтып, қоғамдық құрылыстың қазақстандық үлгісін орнықтырады. Президентті бір мерзімге ғана сайлау нормасы сайлаудан кейін Парламенттің қарауына ұсынылмақ. Парламент он шешім қабылдаса, Отанымызда жаңа саяси дәуір басталады. Елімізді саяси жаңғырту үдерісінде парламентаризмді дамыту ісі айрықша орын алады. Жаңарған Ата Заңымыз әділ әрі ашық ережелері бар саяси жүйенің мүлде жаңа стандарттарын енгізеді. Саяси партияларды тіркеу рәсімі айтарлықтай жеңілдетілді. Екі тәсіл бойынша сайланған биліктің өкілді органдарының кезектен тыс сайлау науқаны арқылы жаңауы заңдылық. Сондықтан Мәжілістің және барлық деңгейдегі мәслихаттардың сайлауы келесі жылдың бірінші жартысында өткізілмек. Бұл қадам мәслихаттар мен Парламент жұмысының тиімділігін арттырады сөзсіз. Болашақта Үкімет құрамына сайлаушылардың басым көпшілігінің дауысын алған саяси күштер ғана емес, Парламенттегі басқа да партиялардың өкілдері кіруі мүмкін. Мұндай тәсіл атқарушы билікке бүкіл қоғамның талап-тілегін ескеретін тиімді шешімдер қабылдауға мүмкіндік береді. Сонымен, биыл Президент сайлауы, келесі жылы Мәжіліс және мәслихат депутаттарының сайлауы өтеді. Содан кейін Үкімет құрамы жасакталады. Соның нәтижесінде 2023 жылдың ортасында Президент, Парламент, Үкімет сияқты негізгі саяси институттардың бәрі қайта жаңғырып, жаңарады. Жаңа сайлау науқанының мерзімдерін және оның ретін елге ашық жариялау шешім қабылдау кезіндегі ашықтық қағидағына сай келеді. Осы қадамның бәрі біздің «Күшті Президент – ықпалды Парламент – есеп беретін Үкімет» атты басты формуламызды біртіндеп нақты мән-мазмұнмен байыта түседі. Біздің бүгінгі бастамаларымыз Қазақстанның болашағын айқындайды.

Лайым осы ниет, сенім ақталғай!

КЕЛБЕТ

Өміртай ҚАЛЫҚҰЛОВ 1938 жылы 31 желтоқсанда Оңтүстік Қазақстан облысы, Түлкібас ауданы, Рысқұл ауылында дүниеге келген. 2002 жылы зейнетке шыққанға дейін Түркістан қалалық халық сотының судьясы, Келес аудандық сотының төрағасы, Сарыағаш ауданы №2 сотының төрағасы қызметін атқарған білікті де білімді азамат.

ӨМІРІ – ӨНЕГЕ

Әлі есімде, ең алғаш сот саласындағы еңбек жолымды 1999 жылы Келес аудандық сотынан бастаған болатынымын. Сол кездері сот төрағасы Өміртай Қалықұловты қызметте отырғанда, соттың ғимаратында шыбынның ұзыннан басқа дыбыс естілмейтін. Тәртіптің қаталдығы ма, әлде қызметке деген әріптестерімнің сыйластығы болар немесе жауапкершілік деп айтамын ба, таңертең төраға келгенше барлығымыз түгел жұмыс орнында отыратынбыз. Әскерлер секілді. Жұмыс соңында төраға шықпай ешқайсымыз жұмыстан қайтпайтынбыз. Төрағаның кабинеті дәліздің соңында орналасқандықтан ағамыз таңертең дәлізбен жүріп бара жатып, біздің жұмыс орнымызда отырған отырғанымызды көз қиығымыз бақылап өтетін. Жұмыстан кейін де дәл осылай жасайтын.

Өміртай ағамыздың кезінде даусы көтеріп сөйлеу, қатты күлу, дәлізде сөйлесіп тұру, қалай болса солай киіну деген бей-берекеттік есте болған емес. Өзі де біреуге даусы көтеріп сөйлемейтін. Барлығын байыппен, мәдениетті түрде шешетін. Бұл кісі көпке өз ұстанымдары арқылы үлгі бола алған жан. Өз дәрежесінде жоғары талап қоя алған, өзін сыйлы етіп көрсетумен қатар «тәртіпке бағынған құл болмайды» деген ұстанымды ұстана білген, менің өмірімде кездескен ең сыйлы да қадірлі тұлға.

Сол кездері аудан тұрғындары сот төрағасынан тікелей кеңес алатын. Көп істер бітімгершілікпен аяқталып жататын. Ағамыз «сотқа келген тараптың екеуі бірдей риза болып кету керек, сонда шешім әділ болады» деп жиі айтатын. Шын мәнінде, екі тараптың сот шешімімен келісуі әділдіктің нық белгісі екені анық.

БАҒДАР

ЗАҢЫ ҮСТЕМ ЕЛДІҢ ЗАМАНЫ ТЫНЫШ

Ата Заңымыздың қабылданғанына биыл 27 жыл. Осы аралықта Конституцияға бірнеше рет өзгертулер мен толықтырулар енгізілді. Бүгінде тәуелсіздіктің төлқұжаты саналатын Ата Заң халық пен мемлекет арасындағы коммуникативтік күшке айналды. Биыл 8 маусымда ҚР Конституциясының үшін бір бөлігіне өзгерістер мен толықтырулар енгізілді. Халықтың талабымен заман ағымына сай енгізілген бірқатар толықтыруларға тоқталсақ.

Қазақстан Республикасы Президентінің 2022 жылғы 16 наурыздағы «Жаңа Қазақстан: жанару мен жаңғыру жолы» атты жолдауында «Ата Заңымыз – еліміздің бүкіл құқықтық жүйесінің тірегі. Алайда, белгілі бір заң актісі немесе шешім оған сай келе ме деген сұраққа нақты жауап беру қиындық тудыратын кездер болады. Қазақстандағы түрлі құқық нормаларын Конституциялық кеңес түсіндіреді. Бірақ, азаматтар осындай түсініктеме алу үшін бұл органға тікелей жүгіне алмайды. Көптеген мемлекетте Конституциялық сот институты бар. Сарапшылар Ата Заң ережелерінің мүлтіксіз сақталуын осы мекеме тиімді қамтамасыз етеді деп санайды. Бұдан басқа, елімізде 2020 жылы өлім жазасына тыйым салуды көздейтін Азаматтық және саяси құқықтар туралы екінші факультативтік хаттамаға қосылды. Сондықтан өлім жазасына тыйым салу туралы шешімді біржола бекіту үшін Конституцияға тиісті өзгеріс енгізу қажет» деген болатын.

өтініштері бойынша қарайды. Азаматтардың Конституциялық сотқа жүгіну тәртібі мен шарттары айқындалды. Одан бөлек, Конституциялық сот Конституцияда бекітілген адамның және азаматтың құқықтары мен бостандықтарын қозғайтын нормативтік құқықтық актілердің Республика Конституциясына сәйкестігін Адам құқықтары жөніндегі уәкілдің өтініші бойынша қарай алады. Демек, Жаңа Қазақстанның азаматтарына Конституциялық сотқа өз бетінше жүгіну құқығы берілді.

САРАП

МҰҚТАЖ ЖАНДАРДЫҢ БАСПАНА АЛУҒА ҚҰҚЫҒЫ БАР

Ел Конституциясының 13-бабы 2-тармағына сәйкес әркімнің өз құқығы мен бостандығын сот арқылы қорғауға құқығы бар. Конституцияның 25-бабының 2-тармағында Қазақстан Республикасында азаматтарды тұрғын үймен қамтамасыз ету үшін жағдайлар жасалатыны, заңда көрсетілген санаттағы мұқтаж азаматтарға тұрғын үй заңмен белгіленген нормаларға сәйкес мемлекеттік тұрғын үй қорларынан олардың шама-шарқы көтеретін ақыға берілетіні белгіленген.

Қоғамымыздағы әр адам өзінің тұрғын үйі болуы үшін әрекет жасайды. Әкімшілік орган мен азаматтар арасында туындайтын тұрғын үй даулары әлеуметтік дұрыс шешімді қабылдау тұрғысынан өзекті болып келеді. Осы санат бойынша талапкерлердің көбі халықтың әлеуметтік осал тобына жатады. Олар жылдар бойы тұрғын үй алу мәселесін шеше алмайды және өз құқықтарын қорғай алмайды.

рәсімдік-процестік кодексі (бұдан әрі – ӘРПК) қабылданып, 2021 жылғы 1 шілдеден бастап қолданысқа енгізілді. Жаңа кодекс өз мақсатына қол жеткізіп отыр деп нық сеніммен айтуға болады. Оған дәлел ретінде сот тәжірибесінен мысал келтіріп өтейін.

ноюды міндеттеген. Сот барысында У-дың 2012 жылғы 19 қазаннан бастап «1 және 2 топтағы мүгедектер» санаты бойынша тұрғын үй алуға мұқтаждар есебінде тұрғаны анықталды. Тұрғын үй басқармасының 2020 жылғы 24 қарашадағы бұйрығымен талапкер есептен шығарылған. Негізгі ретінде – Ақмола облысында орналасқан пәтерде ерлі-зайыптылардың ортақ бірлескен меншік құқығында ¼ үлес мөлшерінде тіркелген жылжымайтын мүліктің болуы көрсетілген.

отыр. Бұған Қазақстан Республикасының «Тұрғын үй қатынастары туралы» заңының 73-бабының ережелері, ӘРПК-нің 10 және 13-баптарының ережелері негіз болып табылады. Сондай-ақ, У-дың екінші топтағы мүгедек екенін және халықтың әлеуметтік осал тобына жататынын назарға алған. Осылайша талапкерді аталған тізімнен алып тастау үшін негіздер болмаған деген қорытындыға келген.

мымен Р. деген туысы алғаны расталды. Сотта аталған пәтердің тұруға жарамсыз екені анықталған.

Гулжиһан САГИТОВА, Казталов аудандық сотының судьясы БАТЫС ҚАЗАҚСТАН ОБЛЫСЫ

Б.ДАУТОВ, Нұр-Сұлтан қалалық мамандандырылған ауданаралық әкімшілік сотының судьясы

(Соңы. Басы 1-бетте)

ҚҰБЫЛЫС

Балталасан да өткенің мен бүгінгіңді ажырата алмайсың, айтар ойыңды өзара сабақтас, тамырлас кезеңдермен байланыстыра өрбітпесең, көздеген жежелі деңгейге қол жеткізу мүмкін болмас. Тәуелсіздікке қол жеткізуіміздің өзі, әрине, ұлы жеңіс. Бірақ, сол тәуелсіздіктің ұрпаққа арттар зилбатпан салмағын әрқайсысымыз сезіне алдық па? Тәуелсіздікке қол жеткізу аз, оны ұстап тұра алатын күш-қудірет, тегеурінді мемлекеттік саясат керек. Оны ұсымыздан сусынтып шығарып алуымыз да мүмкін екендігін еліміздің өзгеше ойлы тұлғалары жақсы түсінді. Сол санаулы зиялыларын бірегейі Салық Зиманұлы Зиманов болатын.

Кейде мыңдардың көтерер жүгін бір өзі көтеріп кететін, ғасырлар салмағын иығына арта алатын бірегей біртуарлар өмірге келеді. Олардың біртуарлығын халық жаппай мойындайды. Бұл – сирек құбылыс. Осындай құбылыстар халықтың бағына туады. Сирек құбылыстаы танылған тұлғаларымыздың бірі академик С.Зиманов екендігін замандастары, әсіресе, өзімен қатар еңбек еткен әріптестері жақсы біліп бағалады. Сондықтан да оның үнемі жанынан табылып, қолдау білдіріп отырды. Оның, ең алдымен, өзгеше озық қабілетін көре білген, даралығын танып, қолдау көрсеткен ұстаз ағасы Қаныш Сәтбаев болғанын ерекше атап өтуіміз керек. Сондай-ақ, Салық Зиманұлының биік қасиеттерін бағалап, оны қолдап, үнемі жанынан табыла білген, өз замандастары, ғылым мен білім сапарында иық теңестіріп қатар жүрген, елімізде әртүрлі ғылым саласының тізгінін ұстаған, ірі мемлекет және қоғам қайраткерлері М.Қозыбаев, К.Сағадиев, С.Сартаев, Т.Шарманов, З.Қабдолов сияқты қайталанбас тұлғалар болатын. Халқының осындай кеменгер перзенттерінің өмірге бір толқындай қатар келіп, күш біріктіріп, қатарласа еңбек етуінің өзі ел тарихындағы ғажайып құбылыс болатын. Олар бұл тұрғыдан, жиырмасыншы ғасыр басында қатарласа еңбек еткен, ұлттың болашағы үшін жанқиярлықпен күрескен Әлихан, Ахмет, Міржақып, Мағжан, Жүсіпбек сияқты алаш ардақтарына ұқсайтын еді, солар сияқты біртұтас, бірегей зиялы қауымға айналды, бірігіп, үлкен жетекшілік күш-қуатқа ие болды. Әрине, әтікшіке орай, тағдыр жолы басқаша шешілгені – өздерінің ғана емес, халқының қасіретіне айналды, олардың ұлты үшін қаншалықты қадірлі болғандығына дәлел.

Жас мемлекетіміздің қаз тұрғын, төрт аяғын тең басып кетуі үшін алдымыздан үлкен міндеттерді орындау жауапкершілігі туғандығын Салық Зиманұлындай ерекше жаратылысты асыл тұлғаларымыз жеріне жете түсінді. Түсініп қана қойған жоқ, білекті сыбанып, іске кірісті, алға қойған мақсатының үдесінен шығып, үлкен жетістіктерге ие болды. Осындай ұлы тұлғаларымыздың арқасында зор әлеуметтік істер атқарылды, ең бастысы – ұлт мүддесі алдыңғы орынға шықты. Алаш аманатын мойнына жүктеп алғандай қажырлы қайратпен, елінің болашағына бар күш-жігерін, ақыл-парасаты мен білімін жұмсаған, аянбай тер төккен заматтар, әрине, аз болған жоқ, бірақ, солардың ішінен С.Зимановтай ардақтарымыздың еңбегін айықтап, даралап атасақ жарасар. Олардың бас болып жетекшілік жасауымен, ел тәуелсіздігінің тұғырын бекіте түсу үшін қаншама жұмыс атқарылды екен, мұны мөлшерлеу дәл казір қиынға соғар. Бір ғана айтарымыз, ұланғайыр істер тындырылды, солардың арқасында дүние жүзі «Қазақстан» деген елді таныды, мойындады.

Алайда, әр алған белесіміздің, бағындырған асуымыздың қадір-қасиеті, тарихымыздан алатын қадірменді орны бар екенін қалайша есімізден шығарып алармыз? Ал осы жеңіс біз үшін оңайлыққа түсіп пе еді? Айтуға ғана жеңіл шығар, бұл қаншама қажырлы күрес пен төгілген ашы тердің нәтижесі екендігіне терендеп, бойлай аламыз ба, қадіріне жетеміз бе?

«Ата Заң» деп ауызға алмақ түгілі, ата-бабаларымыздың атын атаудан, олардың заманын еске алатын қорқатын уақыттарды қалайша тез ұмытпа қалдық? Атамыздың дәуірін «ескішілдік» деп, «керітарт-пашылдык» деп, қасиетті хандарымыздың «қанішер», «қаракшы» деп қаралап, аузы дуалы, дана билерімізді ескілікті көкпей, дәріптеуші, сарнаған дуана-бақсыларға теңедік, қара күйені баттастыра жағып, әке мен баланы жау қылған заманды мақтан тұтып, әкесін жауға ұстап берген Павлик Морозовтарды дәріптедік. Тіпті, болмағанды болдырып, қисындастырып, кеменгер Абайымызды әкесімен жағаластырып, аталарына қарсы қойғанымыз, «қараңғылық пен наңандылық» толы ата-баба салт-дәстүріне қарсы күрескер етіп көрсетуге тырысканымыз күні кеше ғана емес пе еді? Ақын-жазушыларымыз жүрегінгі сөзін, халқының арман-тілегін жаза алған жоқ, еріксіз саясат сойылын соқты, олар идеологияның тас құрсауынан босай алмай, амалсыздан большевиктер партиясының жеңісін жырлады, мүддесін қорғап, жасанды, жалтақ, жағымпаз шығармалар тудыруға мәжбүр болды.

Иә, кеңестік идеология болмағанды болдырды, қисынсызды қиыстырды. Жалған ұраншылық дәуірі естен адастырғаны, жолдан жаңылдырғаны рас. Бірақ, уақыт бәрін өз орнына қойды, тарих дөңгелегі шар айнала келіп, әділетті түзу жолға қайта түсті. Ұзағынан сүйіндірсің

дейік, ата-бабаларымыз кешкен өнегелі жолдар, олардың ел бірлігі мен тұтастығы, халқымыздың азаттығы үшін, туған өлкемізді жасанып келген жаудан қорғау жолындағы жанталас күресі, қасиетті заңымызды тұрақтандыру жолындағы мұрат-мүддеміздің асқақтығы, жалпы халқымыздың басынан кешкен санғасырлық тағлымды тарихи белестері – осынау биік ұғым жұртымыздың тұрақты тіл тіркесі ретінде халықтық төл лексиконымызға енгізуге әбден лайықты еді. Бұлай деп ала-бөле мән беруіміз де түсінікті шығар, империялық отарлау саясатының дүмпуімен, кеңестік идеологиялық тоқпақтық астында желдей ескен еркін күнімізді еске түсіретін, қазақтың басы азат шағын бейнелейтін көптеген сөздеріміздің, тұрақты тіркестеріміздің айтылмай, қолданыстан шығып келгендігі жасырын емес. Тіпті, «азаттық», «бостандық», «теңдік» деген ұғымдардың өзі тек кеңестік, коммунистік, революциялық большевизмнің жеңісімен байланыстырылып қолданылып келді. Қадір-қасиет атаулының бәрін жалған коммунизм болашағына арнап, большевиктік жылтыр сөзді, жарқ-жүрқ ұраншылыққа айналдырған заманның қызыл жалқын елесі көз алдымызда.

АЛАШ МҮДДЕСІНЕ АДАЛДЫҚ

Салыстырып көріңіз, большевиктік жалған азаттық ұранынан алаштың азаттығы, қазақтың еркіндігі әлдеқайда

шынайы, әрі әділетті, әрі асқақ болып естілмей ме? Сойқан, дүлей саясат осы қасиетті ұғымдарды алаштың марғасқа ұландарының аузынан қағып алып, есірік ұранға басты, құнын түсірді, өңін айналдырып жіберді. Солай бола тұрса да, алаш арыстарының сағы сынған жоқ, империя алдында тізелерін бүкпей, бастарын тік ұстаған қалпы өмірден нағыз қас ерлерше илікпей өтті. Олар ата-бабаларымыздың гиратты жолдарын қастер тұтты. Бастарына қауіп екенін біле тұра, алаш мүддесінен бас тартпай, адалдықпен көздерін жұмды. Жетпіс жыл тайрандаған үкімет, халық қолдауына ие болмаған зорлықшыл, астамшыл үкімет күндердің күні болғанда мойны қайрылып, астына түсті, аяғы көктен келді. Қасіреті басым болса да әділет үшін, ұрпаққа сабақ болуы үшін, ақ пен қарасын айырып, нақты бағасын беру – абзал борышымыз.

«Жаман айтпай, жақсы жоқ» демекші, халқымыз үшін салмағы ауыр, аспанымызды қара бұлт басқан зауалды кезеңдер десек те, бұл өткен бел-белестерімізде әке-шешелеріміздің, ата-әжелеріміздің басынан өткерген санқилы ауыр тағдыры жатыр. Сондықтан да ел басынан кешкен тарихқа құрметпен қарауға тиіспіз. Және бұл алаш арыстарының, сол заманда империямен жағаласа жүріп, ел болашағына қызмет еткен қайраткер тұлғаларымыздың, ата-бабаларымыздың саясат қысымына қарамастан ұрпағы үшін төккен тері мен сіндірген еңбегінің қадір-қасиетін тани түсу үшін де маңызды екендігі сөзсіз.

Міне, біз С.Зимановтай ардақты тұлғаларымыздың, онымен қолтықтаса жүріп еңбек еткен академиктер К.Сағадиев, С.Сартаев, Н.Шәйкенов, О.Сәбденов сияқты заңгер ғалымдарымыздың, көрнекті қайраткерлеріміздің, тарихшы академик М.Қозыбаевтардың т.б. еңселі тұлғаларымыздың еңбектеріне де осы ореден баға беруге тиіспіз. Әсіресе, мемлекеттің тұғыры саналатын ел заңын жүйелеп, қалыптастыруға С.Зиманов жетекшілік еткен ғалымдар тобының қосқан үлесі ұшан-теңіз.

Ештеңе де аспаннан дайын күйінде түсе қалған жоқ. «Қазақтың ата заңдары» еңбегі қалай өмірге келді? Жинақты шығарушылар қандай қиындық көрді?» деген сұрақ әркімді толғандыруға тиіс. Өйткені, Қазақстан тәуелсіздікке қол жеткізгеннен, оның салмағын көтере білу керек. Ішімізде де, сыртымыздан да әр қаламды аңдып, саяси астар, ілік іздеп отырғандар аз емес. Жасыратыны жоқ, еліміздің тәуелсіздігін көп көрушілер болмай қалған жоқ, қасиетті туған өлкемізге сырттан көз тігушілер көп. Ресейдің империялық пиғылдан арылмаған кейбір агрессиялық күштерінің бұрынғы одақ ыдырай бастағанда, әсіресе, Қазақстанды ұсынып шығарып алғанына өкінішпен қарағаны жасырын емес. Біздің Абай тектес даналарымыз Ресей сияқты алып мемлекеттің екі түрлі мүддемен өмір сүретінін, бұл елде Пушкин, Лермонтов, Толстой мен Достоевский, Тоголь мен Белинскийлер ұстанған халықтық мүддемен қатар зенбірегені, яғни, қаруына көбірек арқа сүйейтін мүдденің де қатар жүретінін атап, халқына ескертіп кеткен болатын.

Заман, қоғам өзгергенмен, империялық пиғыл өзгермейтінін, қайта әр кезеңдер аралығында қозып, өршіп отыратынын тарих әлдеқашан дәлелдеген. Әсіресе, қазақ елі мұны басынан талай өткеріп келе жатқаны белгілі. Мұны ата-бабаларымыз «жау жоқ деме, жар астында» деп ескерткен. Сондықтан, қазақ елін бөлеспектен алғысы келетін, оны өз мемлекетінің

құрамдас бөлігіне жатқызып келе жатқан пиғылдардың басын естен шығаруға болмас. Мұны империялық мүдде көздеген Хрушев, Горбачев сияқты астамшыл билеушілер өздерінің доғал іс-әрекеттерімен дәлелдеген болатын.

ХАЛЫҚ АЛДЫНДАҒЫ ПАРЫЗ

Осның барлығы тәуелсіз жас мемлекет үшін түрлі кедергілер тудырмай қоймағанда, С.Зиманов бастаған топ ең алдымен мемлекет тұғырын нығайтып алуға бел шешіп кірісті. Яғни, еліміздің Ата Заңын жазып, құрастырып шығуды қолға алды. Олар бұл мақсатына сатылап, жүйелі түрде, кезең-кезеңімен жетіп отырды. Әрине, мұның мәнін толық түсіну үшін бас редактордың, еңбек авторының өзіне жүгінген дұрыс. Салық Зиманұлы бұл күрделі еңбекті бас болып қолға алғаны туралы бірінші томның бірінші басылымындағы алғы сөзінде былайша түсіндіреді: «Ұсынылып отырған еңбекті дайындау және шығару біз

АТА ЗАҢДЫ ЖАҢҒЫРТҚАН ҒҰЛАМА

ұшін ғылыми зерттеу, ұйымдастырушылық материалдық-қаржылық тұрғыдан ауыртыпалық тудыратынын түсіндік. Соған қарамастан, біз мұндай игі қадим жасау жолында қандай ауыртыпалық болса да тәуекел етуге бел будық. Өйткені, бұл біздің халық алдындағы парызымыз. Оған ғылыми біліміміз, ақыл-парасатымыз демеу болды. Ең үлкен қиындық – қойылып отырған мәселенің жаңалығы мен сонылығында. Ол қазақ әдет-ғұрпы құқығының өзіндік «көне болмысының» ішкі сыр-сипатына үңілумен бірге, оның о бастан адамның табиғи құқықтары мен еркіндігіне негізделген құндылығын ашу, оның тұлға бойының адами құндылықтарға тұнып тұрған өнеге екендігін көрсету еді. Мұнда біз, қазақ қоғамы тарихындағы шындықты ғана бейнелеуге ұмтылдық. Ғасырлар бойы шаң басқан тарихты қайта тірілте отырып, оны шындық сатысына көтеруді өзімізге міндет етіп алдық. Қазақтың орта ғасырлардағы құқықтық мәдениетінің сол дәуір шеңберінде жетіле өркендегенін қоспасыз жазудың өзі біз үшін бүгінге дейін қалыптасып келген отаршылдық, буржуазиялық және кеңестік тарихнамада дәстүрге айналған «Қазақстан мешеу қалған «жабайы», «патриархалды-феодалдық ел болды» деген көзқарастардың тұрлаусыздығын аңғартады.

Қазақ әдет-ғұрпы құқығының көптомдық басылымын дайындауға Қазақстан Республикасы Президентінің 1998 жылды «Халық бірлігі және ұлттық тарих жылы» деп жариялауы ұйтық болды. 1998 жылы сәуірде Қазақстан Республикасының Әділет министрі Б.Мұхамеджановтың ұйғаруымен Алматы қаласында шақырылған заңгер-ғалымдар тобының жиналысында да «Древний мир права казахов», «Материалы, документы, исследования» – «Қазақтың ата заңдары. Құжаттар, деректер, зерттеулер» атты көптомдық бағдарлама жобаны ұсынған едім. Бұл ұсынғыс қағысушылардың және де министрдің тарапынан қолдау тапты. Жылдың аяғында алғашқы демеушілер де табылды. Кейін бұл іске өзім басқарып отырған университеттің қаражаттары да жұмылдырылды. Бағдарламаны жүзеге асыруға атакты заңгер-ғалымдар, филологтар мен тарихшылар тартылды. Қолжазба қорлары мен сирек кездесетін басылымдардан қажетті материалдарды жинау және зерттеу үшін Әдебиет және өнер институтында Ұлттық Ғылым академиясындағы Ғылыми кітапханасында, сондай-ақ Қазақстан Республикасының Ұлттық кітапханасында, осы мекемелердің білікті қызметкерлерінен шығармашылық топтар құрылған болатын. Қазақ академиялық университетінде/мемлекеттік емес/ негізгі зерттеу тобы жасақталды. Оған заңгер ғалымдардан басқа, моңғол, қытай, түрік, және ортаазиялық және ұлттық әдебиеттер жөніндегі мамандар кірді. «Бағдарламаны» жүзеге асыруда өзім басқардым...Бұл көптомдық «көшпелі өркениет» дәуіріндегі қазақтың құқықтық жүйесінің адамзат тарихында қайталанбас өзіндік бет-бейнесі бар, бүгінгі біздің санамыздағы халық билігі, сот әділдігі, құқық тәртібі туралы түсініктермен ғасырлық сабақтас, әуендес субелі мұра екендігін паш етеді.» /Академик Зиманов.С.З.2001ж.5-6 б./

ІСТИҚ АДАМЫ

Көріп отырғанымыздай, ғалым аса тәптіштемей, іс адамы ретінде салқынқан-

ды ғана атқарылған жұмыстардың барысын баяндап отыр. Ал мұның айтарға ғана жеңіл екенін, мұндай ауқымды, әрі күрделі істің қаншама күш-жігерге түскендігін іштей пайымдап отырасыз. Осындайда кейбіреулердің болмашы ісін дабыралап, дақпырттап жататын әдеттері еске түседі. Жалпы ұлылық, тектілік қалпы әркімнің сөз аңғарынан-ақ айқындалатын болуы керек. «Мен солай еттім» деген мақтанның мүлде иісі де байқалмайды. Солай бола тұра да көңіл төрімен аңғаратынымыз, оның Президенттің жоһпарлы бағдарламаларын ел мүддесіне орайластырып, пайдалана білуі, сол кездегі Әділет министрі Б.Мұхамеджановты да ауқымды іске тарта білгендігі – оның аса көреген ғалым, тегеурінді қайраткер екендігін танытардай. Сол тұстарда, атқарылған ауқымды шаралардың бәрін Президентке танып, С.Зиманов сияқты ғалымдарымыздың қажырлы істері тасада, елеусіз қалып қоятыны да шындық еді. Тұңғыш Президенттің абыройын асқақтатамыз деп, осындай Ата Заңымызға жан бітіріп, қолымызға ұстатқан қайраткерлеріміздің ересен еңбектері көленкеде қалып қояы әділетке жатпайтынын еске салғымыз келеді. Жалпы әр атқарылған істі, халық үшін әркімнің сіндірген еңбегіне қарай, өз атымен атағанымыз әділдікке жақын болар еді. Ең бастысы, Салық Зиманұлына артық қолпаштауды да, асыра мақтаудың да қажетсіз екендігін, даусыз тұлғалық даралығын мойындауымыз керек. Тек атқарған жасамап ұлы істерін нағыз өзіне тиесілі атымен атасақ, өз еңбегін өзіне қисақ та жеткілікті болмақ. Енді осы алғашқы басылымындағы алғы сөзінде жазғандарын толықтыру ретінде, «Бірінші томның екінші басылымындағы алғы сөзінен» де келтіре кетсек, бұл ұлы еңбек жөнінде танымымыз кеңейе түсер еді: «Бұған дейін жарық көрген «Қазақтың ата заңдары» көптомдығының бірінші/2001 ж./ екінші/2003 ж./ томдары «Мәдени мұра» атты 2003 жылы қабылданған және іске асырылуы 2004 жылдың басынан басталатын мемлекеттік бағдарламаның негізінде толықтырылып, қайта басылып отыр. Бірінші том шыққаннан кейінгі 4-5 жылдарды тарихи фольклорлық және тарихи құқықтық сипаттағы әдебиеттердің баспа бетінде бірінен соң бірінің шығып жатқан кезі десе де болғандай. Сонымен бірге, осы кездерде жиырмасыншы ғасырға дейінгі қазақ қоғамындағы сот жүйесі, басқа да әдептілік-құқықтық құрылымдар мен нормаларға қатысты зерттеулер жүргізіліп, докторлық, кандидаттық диссертациялар қорғалды. Кезінде кеңес үкіметі тұсында мұндай жұмыстарға қатан шектеу қойылған, ондай еңбектердің авторларын социализм қағидаларынан «алшақтап» кеткені үшін, «ескілікті көксеген», тіпті, «ұлтшыл» деп айыптауға дейін барып отырған. Сонда да, бұл тақырыптар бойынша шектеулер болса да зерттеулер жүргізіліп жатты. Аталған еңбектерде қанша әдет-ғұрпы құқығы өткеннің сарқыншағы, патриархалды-феодалдық қалыптасудың көрінісі деп бағалаған болса да, оның танымдық маңызын ешкім жоққа шығара алмайды. Әсіресе, бізді ерекше қызықтыратыны – ол аты аңызға айналған қазақтың билері туралы ертеректегі және кейінгі кезеңдердегі олардың өсиеті мен билік-шешімдері жолы. Көшпелі Ұлы Даланың тарихи-құқықтық мәдениетіне арналған әр кездегі зерттеушілер мен ұлт жаныашырларының жинаған және жариялаған материалдары болып табылады. Бұл басылымдар біз үшін екі қырымен маңызды болып отыр: бір жағынан, бұл

басылымдар тарих көшінде қалып қоймай, қазіргі күнге дейін ел есінде сақталып қалуында, екінші жағынан, сол ғасырлар бойы көшпелі құқық қоғамының негізгі өмірін өзегін құраған қазақ құқығының «көне болмысы» тануға қазіргі кездегі зерттеушілердің ерекше ынта білдірулері болып отыр.» /7 б./ Гальманың осындай байыптамаларына зерделей үніліп отырсақ, «Қазақтың ата заңдары» жазып шығудың онай болмағандығын, қаншалықты күш-жігер жұмсалғандығын шамалап, болжауға болады деп ойлаймыз.

АЛТЫН ҒАСЫР

Біз, әрине, бір ғана мақаланың ішінде осыншалық ауқымды еңбектің мән-маңызын толық ашып бере алмаспыз. Дегенмен де, жинақ авторларының, әсіресе, Салық Зиманұлының басты жетістігі ретінде, қазақтың заңнамасы қалыптасқан дәуірлерді бір ауыз сөзбен, «Алтын ғасыр» деп атап, соны дәлелдеп, таныта алғандығы деп тұжырымдаймыз. Неғұрлым ұғындықты болу үшін тағы да жинақтың бас авторына жүгінеміз: «...Бес-алты жыл мұқият ізденіс пен ойлануынан кейін, шын мәнінде бұндай тұжырымға

келдiк. Бүгiнгi көзқараспен қарағанда, артта қалғандай көрінетiн орта ғасырлар бойы қазақ халқының санасына сiңiп-бекiп қалған әдiл сот пен заңдылықтың «Алтын ғасыр» деңгейiне дейiн көтерiлуi, бiр жағынан, жұмбақ секiлдi. Қазақ құқығының «көне болмысының» мәні мен сыры, оның тарихи құндылығы терең зерттеудi, оның өзiндiк қалыптасу кезеңдерi мен ерекшелiктерiне зер салып, көңiл бөлудi қажет етедi. Бұның негiзгi себептерiнiң бастысы, қазақ елi мен мемлекетiнiң Орта Азияның аса кең шұрайлы даласын ғасырлар бойы мекендеуiмен орта ғасырдағы үлкен жорық, өзара үлкен шайқас жолдарынан аулақ белек жатуында. Қолайлы табиғи аяда, ұзақ бейбiтшiлiк дәуiрде қалыптасқан көшпелi қазақ қоғамы сол замандағы этно-мәдениеттiн өзiндiк жоғары деңгейiне көтерiлдi...»

Осындай дәлелдi тұжырымдарын келтiре отырып, « Алтын ғасыр» атауының түп-төркiнi – халқымыздың ежелден қалыптасқан, тiптi, басты қаруына айналған қасиеттерiне байланысты екендiгiн жайып салады. Иә, ол қандай қасиеттерiмiз екен, ғалымның дәйектемесiне үңiлейiк: «Орталық Азия кiндiгiнде қазақ жерiнде екi құдiреттi күштiң – Сөз құдiретi мен Заң құдiретiнiң үстем болуына әкелдi. Қазақ құқығы оның қасиетi мен деңгейi осы екi құдiреттiң аясында дүниеге келдi. Халық санасында Ұлы Дала әдiл соты мен заңдылығына «Алтын ғасыры» деген өшпес iз қалдырды. Халық санасында қалыптасып, әбден бекiп қалған дәстүрлi өркiндiктiң, азаттықтың, және көшпелi өмiр салтының негiзiн қамтамасыз ете алатын әдет-ғұрпы ережелерi мен жарлық- заңдар қазақ қоғамының көшпелi ел негiзiнде өркендеуiне әкелдi. Қазақ құқығы ережелерi – өзiнiң құрылымы мен қисындылығы жағынан мейлiнше ұтымды, жинақы және көркем бейнеленген, есте сақтауға өте қолайлы. Сондай-ақ, менгерiлуi табиғи қажеттiлiкке сай келетiн нормалардан тұратын құқықтық жүйе. Ол кiнөлiнiң сазайын тарттыратын қылмыстық жазалау, ұрып-соғу, жәбiрлеу, адам теңдiгiн таптау сияқты қылмыстық құқықтан аулақ болатын азаматтық бағыттағы құқық жүйесi болатын. Заңдылықты сақтау, оны бекiту, ел билеу тұтқасы билер сотында болды, олар көшпелiлер қоғамының құқықтық кеңiстiгiнiң төрiнен орын алды. Дала заңы мен «от ауызды, орақ тiлдi шешендер» деген атаққа ие болды. Халық мұндай сот өнерiнiң майталмандарын «Қаза қылды қак жарған тура би», «Ханда қырық кiсiнiң ақылы болар болса, биде қырық кiсiнiң ары мен бiлiмi бар» деп дәрiптедi.» /8 б./

Бiз аса тағлымды, мазмұнды, әрi жан-жақты қамтылған ауқымды еңбектiң барша құндылығын жеткiзе алмаған, тек теңiздеi терендiктiң бетiнен қалқығандай болған шығармыз, дегенмен, оқырман көңiлiн селт еткiзердей әсер етсеқ, ғұламаның ұлы еңбегiне тағы да бiр жұрт назарын аудара алсақ, қазыналы еңбектiң қадiрiне бойлатардай ады-көптi пайымдама жасай алсақ, көздеген межемізден алшақ кетпегендiгiмiз.

Салық Зиманов жетекшiлiк еткен, бас редакторы болған «Қазақтың ата заңдары» еңбегi – бiздiң баға жетпес байлығымыз, бұл еңбектермен әлi талай ұрпақ сусын-дап, халқының қадiр-қасиетiне қанығатын болады, бiз үшiн ең үлкен мерейлi жетiстiк осы болмақ.

МӘСЕЛЕ

ЖАЗАСЫН ӨТЕП ШЫҚҚАНДАРДЫ ӨЛЕУМЕТТІК ҚОЛДАУ БАҒДАРЛАМАЛАРЫ НЕГЕ ЖОҚ?

(Соңы. Басы 1-бетте)

Иә, қазақ даласында сонау 1720 жылға дейін бірде бір түрме болмапты деседі тарихи деректер. Қазақ топырағында алғаш түрмелер салына бастағанда елдің үрке қарап, маңына барынша жоламауға

тырысқанын көркем әдебиеттен де оқыдық. Не де болса қазақтың өз ырық өзіндегі кең заман ба, әлде қылмыскерді соттап, жыл кескенге көшпенді тұрмыс келмеді ме, ол енді өткеннің әңгімесі. Қалай алсақ та, қазір әлемде қылмыскерді тұтқындап, бас бостандығынан айырудан асқан жаза жоқ. Бізде жалпы, бас бостан-

дығынан айырылғанды тәрбиелейтін қанша мекеме бар, олардың жұмыстары қалай жүреді, жаза басып қылмысқа барғандар жазасын өтеп шыққаннан кейін қалыпты қоғамға қайтадан қалай кіргізіп жүр, олардың қайта қылмысқа бармауы үшін қандай шараларды қолға алған жөн?

ЖЕДЕЛ СҰХБАТ

Айна ШОРМАНБАЕВА,
заңгер:

«Соттылықтың мәліметтер базасынан өшпеуі – үлкен кедергі»

– Жазасын өтеп шыққан азаматтарды мемлекеттік орындар мен бірқатар жерлерде жұмысқа алмайтыны белгілі. Жазасын өтеп шыққан ауыр қылмыс жасаған азамат пен жеңіл қылмысы үшін жазасын өтеген азаматқа да бірдей соттылығы бар деген анықтама беріледі. Бұл қалыпты өмірге оралғысы келетін адамға үлкен кедергі емес пе?

– Соттылық туралы анықтамалар ҚР Қылмыстық кодексінің 79-бабына сәйкес беріледі. Ауыр қылмыс жасаған адамның соттылығы 8 жылдан кейін жойылады, бірақ мәліметтер базасында қала береді, ауыр қылмыс жасаса да, жеңіл қылмыс жасаса да. Ол іс жүзінде көптеген адамдардың жұмысқа орналасу құқықтарын бұзады. Соттылығы бар адамдарға мысалы, балалармен жұмыс істеуге тыйым салынған. Сонымен қоса, күнделікті өмірде барлық жұмыс беруші бұрын сотты болғандарға күдікпен қарайды, бұл көп жағдайда оларды кемсітуге ұшыратады.

– Кейбір елдерде жазасын өтеп шыққан азаматтарға өз кәсібін ашу үшін төмен пайызбен несие, қайтарымсыз гранттар беріледі. Ал біздің елімізде осындай жобалар бар ма?

– Біздің елде түрмеден босап шыққандарды жергілікті әкімдіктерге жіберіп, жұмыспен қамтуды соларға жүктейді, бірақ іс жүзінде тағы жүзеге аспайды. Сондықтан, сотталғандарды әлеуметтік қолдау бағдарламалары жоқ деп айтуға болады.

– Елімізде бостандыққа шыққан адамдарға психологиялық көмек көрсетіп, кеңес беретін немесе қоғам тарапынан жәбір көрген жағдайда қорған алатын сенім телефоны немесе тиісті мекемелер бар ма?

– Психологиялық көмек жағынан да үкіметтік емес ұйымдар көбірек жұмыс істеп, қолдау жобаларын жүзеге асырады, әсіресе, бұрын сотталған балаларға байланысты. Ал ересектерге көмек көрсететін ұйымдар тапшы. Қазақстанда бұрын сотталғандарды ортаға қайта бейімдеу жүйесін құру керек және оған қаржы бөлу керек. Өкінішке орай, ол жұмыс нәтижесіз болып қалуда.

– Жедел жауабыңызға көп рақмет. Ісіңіз сәтті болсын.

ТАҚЫРЫПҚА ОРАЙ:

Жасөспірімдер арасында да оқыстан жаза басып, темір торға тоғытылып жатқандары бар. Біреуге тағдыр, біреуге қылмыс. Алайда, олардың жас өмірінің өкінішті сабағын қайта түзеуге, қайта тұрып, қалыпты ортада бақытты ғұмыр кешуге толықтай қақысы бар. Осы ретте, жасөспірімдер қылмысының алдын алу, оларға ақ-қараны ажыратуға көмектесу тұрғысында қандай жұмыстар атқарылуда?

АБДУЛИН Нүркен Ардашерұлы, Жамбыл облысы полиция департаменті, жергілікті полиция қызметі басқармасы ювеналды полиция тобының инспекторы, полиция подполковнигі:

«АТА-АНА БАЛА БОЛАШАҒЫНА ЖАУАПТЫ»

– Нүркен Ардашерұлы, жасөспірімдер неге қылмысқа ұрынады, қылмыстың алдын алу жолдары бар ма?

– Қылмыстар мен құқықбұзушылықтардың біршамасы жұмыспен айналысып тәрбиеге мән бермеген ата-аналардың кесірінен. Ата-ананың назарынан тыс қалған балалардың әртүрлі қылмысқа баратынын ескеруіміз керек. Бұл қандай да бір нақты отбасының материалдық жеткілікті жағдайына байланысты емес. Отбасының жағдайы бар болуы мүмкін, ата-аналары өз балаларын қазіргі заманға сай үлде мен бүлдеге орап қоюуы мүмкін. Керекті құрал-жабдық, озық техникамен қамтамасыз етіп те қоюы мүмкін, бірақ бала оған қанағаттанбайды. Бала тәрбиесіне ешқандай техника да, ақша да көмектеспейді. Балаға бұл жерде тек қана ата-ананың таптырмайтын тәрбиесі ғана қажет екенін ұмытпаған жөн.

Бұл жағдай кейде керісінше болуы да мүмкін. Ата-ана күн көру мен нан табудың жолында кеткенде бала тағы да қараусыз, бақылаусыз, қадағалаусыз қалады. Өзімен өзі қалған бала не істейді?! Өрне, көшеге шығады. Дұрыс емес ортаға түссе, әртүрлі қылмыстарға осылай оп-онай ұрынады. Сондықтан да, екі жағдайда да ата-ана кінәлі, ата-ана бала өміріне жауапты. Атақты педагог А.Макаренко «Тәрбие үнемі, тіпті сіз болмаған кездері де іске асады» деген.

– Ауыр қылмыстарға ұрынатын ба-

лардың статистикасы жоғары екен. Бұған да ата-ана жауапты ма, ортасы, мектеп, айналың бұл реттегі жауапкершілігі қандай?

– Бұның әртүрлі, субъективті себептері бар. Оған әрине, тек ата-ананы кінәлай алмаймыз. Тәрбие деңгейі мен баланың айналасынан, қоршаған ортасынан алатын сабақтары да көп. Абай ағамыз: «Адам – өз заманының бүлдіршіні. Оның жаман болуына замандастары кінәлі» – деген. Яғни, бұндай қылмыстарға бір ғана фактор себеп бола алмайды, бұл жиынтық кемшіліктердің ортақ мәселесі. 2022 жылдың 7 айында әр түрлі құқықбұзушылықтар үшін 4429 кәмелетке толмаған жасөспірім полиция мекемелеріне жеткізілген. 259 жасөспірім мен 174 қиын отбасы есепке алынған. Қылмысты бірнеше рет жасағаны үшін 11 кәмелетке толмаған арнайы мектеп-интернатқа орналастырылды.

Қазіргі таңда бізде ата-аналармен жұмыстар жүргізіліп, өз балаларының тағдырына жауапкершілікпен қарауға шақыру істері атқарылып жатыр. Көрсетілген кезеңде 51 ата-ана мен қамқоршы ата-аналық құқығынан айырылды.

Өз балаларының тәрбиесі бойынша міндеттерін тиісті орындамағаны үшін 122 ата-ана әкімшілік жауапкершілікке тартылды. Бұл жердегі мәселе – ата-аналардың педагогтар мен полиция қызметкерлерін түсінгісі кел-

мейтіндігінде. Кезінде атақты классик Лев Толстой: «баланы тәрбиелеудегі қиындық – ата-аналардың өздерін ақтап, кемшіліктерін түзмей, бұл кемшіліктерді балаларының бойынан көрмеуге тырысатындықтарында» деген. Міне сондықтан кейбір жауапсыз ата-аналар сот залынан табылып, қылмыстық және азаматтық жауапкершілікке тартылуда.

– Ал, бауыр еті баласы жазатайым от басып, қылмысқа барып қалса, ондай ата-аналар бірінші кезекте не істеуі тиіс? Балаға қалай қолдау көрсеткені жөн?

– Бала тәрбиесінде бірінші жаңуясы, ата-анасы, қоршаған ортасының орны зор. Бірақ көп жағдайда кейбір ата-ананың балалар тәрбиесі жөнінде жалпы психологиялық болғанымен, олардың психологиялық мүмкіндіктері жайлы ойлай бермейді. Ата-ананың барлық кезде баланы назарда ұстауы парыз. Сонда оның бүкіл мінез-құлқындағы өзгерісті бақылай алады. Күдікті көрінген мәселеде оған бірінші болып көмек те бере алады.

– Бір рет қылмысқа барған бала, қайта қылмыскер атанып бостандығынан айырылмай үшін жақындыры не істеу керек? Қандай мамандардың кеңесіне жүгінгені, жаза басқан баланы қалай тәрбиелегені дұрыс?

– Кәмелетке толмағандар арасында алдын алу мәселесімен айналысатын білім беру орындары мен кәмелетке толмағандар ісі жөніндегі инспекторлар бар. Ата-ана сол арнайы мамандармен жұмысты, байланысты жақсарту керек. Ол жасөспіріммен ересек адамдарша қарым-қатынаста болған абзал. Баламен ашық әңгіме ғана оны көп нәрседен сақтандырады.

– Әңгіменізге, кеңесіңізге рақмет. Жемісті еңбек тілеймін.

Нүрбек ҚОШКЕЛГЕН

ОЙТҮРТКІ

ҚҰҚЫҚТЫҚ САУАТ – ҚАУІПСІЗ ӨМІРДІҢ КЕПІЛІ

«Қазақстан халықаралық міндеттемелеріне және адам құқықтары мен заң үстемдігі саласындағы әмбебап қағидағарға бейілдігін сақтайды. Біз саяси жаңғыруға негізделген бағытымызды ешқашан өзгертпейміз», – дейді Мемлекет басшысы Қасым-Жомарт Тоқаев.

Мемлекетіміз елдігін алған сәттен бастап адам құқығы мен бостандығы басты назардан түскен емес. Оған дәлел, Президентіміз бір сөзінде: «Мен адам құқықтарын қорғау бағытына ерекше назар аударамын, өйткені оның

жай-күйі, сайып келгенде, біздің қоғамның даму деңгейіне әсер етеді», – деп атап өткен. Сол себепті, еліміз үшін халық құқығының сақталуы ел дамуымен біте қайнасып жатқан дүние.

Құқықтық сауаттылық – шешіл-

меген мәселедегі үтірге нүкте қойып, сұраққа жауап бере алатын бірден-бір білімнің қайнар көзі. Осы ретте, біз өз құқығымызды жеткілікті түрде білеміз бе? Құқық саласында халық білуі тиіс қандай маңызды ақпараттар бар?

СІЗ НЕ ДЕЙСІЗ?

Марғұлан ШЫНЫБАЕВ, заңгер:

«Заңгерлер халыққа көмектесуге дайын»

Жеке тұлғаның өзіндік құқығын білмеуінің салдарынан:

Өз атынан өзге адам үшін несие алып береді; Қарызға берген ақшасы туралы қолхат жасамайды;

Өзі жете түсінбеген іс-әрекеттерге барып, қылмыстық жауапкершілікке тартылады. Алайда, ол адам өзінің әрекетін қылмыс деп санамайды. Өйткені, оның құқық саласында сауаттылығы жоқ. Мәселен, қарапайым мысал, бір адамның зағын рұқсатсыз алу – ұрлық. Тіпті, кей жағдайда үйден рұқсатсыз қаражат алсаңыз да, ол – ұрлық. Осыған қатысты бір жағдайды айтып берейін, бір бала өз үйінде тұрған ақшаны бизнеске салып, кейін түскен табыстан орнына қоямын деген. Ал әке-шешесі ұрлық бойынша арыз жазған. Сөйтіп, баласының алғаны анықталып, оның ісі қылмыс болып есептелді.

Жалпы, қазіргі халықтың құқықтық сауаттылығын – 40% ғана деп бағалаймын. Сондықтан әркім өз білімін жетілдіруге атсалысуы қажет. Біз өзіміздің құқығымызды білу арқылы, жалпы жауапкершілікті түсіну арқылы өзіміздің сауаттылығымызды арттырамыз.

Қарапайым кеңес: ешқандай бармай-ақ, еш жерге шықпай-ақ, үйде отырып, ютубтағы заңгерлердің әңгіме, сұхбаттарын тыңдау арқылы білімді арттыруға болады.

Ал осы тұста құқық қорғау органдарының халыққа көрсетіп жатқан қызметтері жөнінде айтар болсам, олардың қызметтері заң аясында орындалып жатыр. Бірақ, қазіргі таңда жемқорлықтың әлі де азаймай тұруына байланысты, кейбір қызметтерге көңілім толмайды. Мысалы, ел азаматтарын ресейліктер алдап, банк атын жамылып, ұялы телефонына хабарласып, қаржыларын жымқырып жатыр. Бізде сол жағдаймен шетелге өтіп кеткен қаржыны табу өте қиын. Осы мәселені бір жүйеге салу керек деп ойлаймын.

Ал халық арасындағы ең бір кемшін тұр ретінде – несиеге қатысты дүниелерді айтуға болады. Елімізде несиеге деген сұраныстың жоғары болғандығы сондай, қазіргі күні халықтың 90 пайызға жуығында несие бар. Халықтың оны несиені жабу және оның негізгі шарттары мен орындалуы жөнінде білім аз. Бірнеше банк бөлімшесінен алынған несие жеке тұлғала қаржылық

және құқықтық сауаттылық жоқ екендігінің айқын көрінісі.

Жалпы, халықтың адам құқығына байланысты білуі керек бірнеше дүние бар. Мәселен, Конституцияға енгізілген өзгерістер бойынша, бізге мажоритарлық таңдау құқығы берілген. Сол арқылы біз жергілікті депутаттарды партия арқылы емес, тікелей өзіміз таңдай аламыз. Сонымен қатар, кеңестік сот құрылды. Яғни, І,ІІ,ІІІ дәрежелі сотқа қатысып, ұтылып қалатын болсақ, Конституциялық сотқа баруға құқығымыз бар. Міне, халық көп байқай бермейтін, адам құқығына қатысты осындай мүмкіндіктер қарастырылған. Осы мәселеге орай, мемлекет басшысы осы жылы адам құқығына қатысты көп өзгерістер енгізді. Атап өткенімдей, Конституциялық сот, халықта мажоритарлық сайлау жүйесі пайда болып, Президент өзінің лауазымына қатысты өз құқықтары мен міндеттерінің санын азайтты, суперпрезиденттіктен президенттік басқаруға көшті. Алайда заң терминологиясында «суперпрезиденттік» деген термин жоқ болғанымен, саясатта осындай ұғым пайда болды. Халық үшін заң тұрғысында біршама дүние жеңілдетілді. Бірақ әлі де жұмыс жасау керек тұстар бар. Әр адам өз құқығын қорғау үшін, білімі мен сауаттылығын арттыруы үшін жұмыс істеуі керек. Қандай жағдай болмасын, әр жасалған іс-әрекет заң аясында шешілуі қажет.

Үкіметтің қазіргі жұмысына мен 10 балдық жүйе бойынша 4 деген бағаны ұсынамын. Бізде қабылданған заңдар жақсы, бірақ орындалуы қиын. Мәселен, кіші бизнесстерге әртүрлі жағдайлар қарастырылған. Бірақ ол жағдайлар толық атқарылып жатыр деп айта алмаймын.

Оқырманға айтар кеңесім: егер бір іске кірісуге бел бусаңыз, ең алдымен оның заңдылығын толығымен біліп алыңыз. Біз – заңгерлер, халықпен әрқашан білгенімізбен бөлісуге дайынбыз. Не болмаса ғаламтор, ютубтағы заңгерлердің ақыл-кеңесін тыңдап, заңдылықтарды білуге мүмкіндік бар. Қарапайым ескеру керек дүниелер: қарызға ақша бердіңіз бе, қолхат алыңыз, оны дұрыс жазыңыз; несие рәсімдеп жатсаңыз, пайызы көп болып кетпес үшін, есептеп көріңіз; көлік сатып жатсаңыз, оны сату жолдарын, үй алып жатсаңыз, оны алудың негізгі шарттарын, құжаттарын толық қарап шығыңыз. Мәселен, қазір үй сатып алғаннан кейін ғана, оның қызыл сызықта «қрасная линия» тұрғанын біліп жатқан адамдар бар. Жер алғанымен, ол жерде үй салуға тыйым салынған болуы да мүмкін. Сондықтан осындай тұрмыстық заттарға қатысты мәселелер алдында, заңгермен кеңесіп немесе ғаламтордан жан-жақты зерттеп алғаннан кейін ғана іс-әрекетке көшкен жөн.

Жібек ҚҰДАЙБЕРГЕНОВА

ӘКІМШІЛІК ӘДІЛЕТ ИНСТИТУТЫНЫҢ ЖЕТІСТІГІ КӨП

Елімізде әкімшілік әділет институтының жемісті жұмыс жасай бастағанына бір жылдан асты. Осы аралықта Құқық арқылы демократия үшін Еуропа комиссиясының (Венеция комиссиясы), Халықаралық ынтымақтастық жөніндегі Герман қоғамының (GIZ) және басқа да танымал институттар мен сарапшылардың жоғары бағасын алып үлгерген Әкімшілік рәсімдік-процестік кодекс өз өміршеңдігін көрсетті десек артық айтқандық емес. Себебі, аталған құжат мемлекеттік органдардың ішкі әкімшілік рәсімдерін, әкімшілік рәсімдерді жүзеге асыруға байланысты қатынастарды, әкімшілік сот ісін жүргізу тәртібін реттеді.

Мемлекет басшысы «Халық бірлігі және жүйелі реформалар – ел өркендеуінің берік негізі» атты жолдауында бұл институттың мемлекеттік аппарат пен азаматтардың өзара қарым-қатынасын жаңадан қалыптастыратынын атап өтіп, заңнамадағы

барлық қайшылықтар мен көмескіліктердің азаматтар мен бизнестің мүддесіне орай түсіндірілуі керектігін тапсырған болатын. Себебі, осыған дейінгі тәжірибе көрсеткендей, жеке және заңды тұлғалар көп жағдайда мемлекеттік органның ықпалында қалып келді. Жеке және заңды тұлғалардың жария-құқықтарын, бостандықтарын мен мүдделерін толық іске асыру, жария-құқықтық қатынастарда жеке және қоғамдық мүдделердің теңгеріміне қол жеткізу, тиімді және бүкпесіз мемлекеттік басқаруды, оның ішінде адамдардың басқару шешімдерін қабылдауға қатысуы арқылы қамтамасыз ету, мемлекеттік басқаруды цифрлық трансформациялау, жария-құқықтық саладағы заңдылықты нығайтуды көздейтін әкімшілік рәсімнің тәжірибеге енуі нәтижесінде мұндай кемшіліктер жойылып, жеке азамат пен бизнестің мүддесін соттар қорғай бастады.

Жалпы, әкімшілік талап қою дегеніміз жария-құқықтық қатынастардан туындайтын, бұзылған немесе дау айтылатын құқықтарды, бостандықтарды немесе заңды мүдделерді қорғау және қалпына келтіру мақсатында сотқа берілген талап екені белгілі. Осы орайда, өңір бойынша жеке сот орындаушыларының әрекетіне қатысты және мемлекеттік сатып алу мен салық даулары жиі кездесетінін атап өткен жөн.

Әкімшілік рәсімдік-процестік кодекстің 16-бабына сәйкес, әкімшілік сот ісін жүргізу соттың белсенді рөлі негізінде жүзеге асырылады. Атап айтсақ, сот әкімшілік процеске қатысушылардың түсініктемелерімен, арыздарымен, өтінішхаттарымен, дәлелдермен, дәлелдемелермен шектеліп қана қоймай, әкімшілік істі дұрыс шешу үшін маңызды барлық нақты мән-жайды жан-жақты, толықтай зерттеп, әкімшілік істің нақты және заңды тұстарына жататын құқықтық негіздемелер бойынша өзінің алдын ала құқықтық пікірін айта алады. Халыққа қалтқысыз қызмет ететін заңнама-лардың қатары толығып, азаматтардың құқықтары қорғалып, заң үстемдігі нығайса – бұл еліміздің құқықтық саласындағы жетістік. Ал былтыр ғана құрылған әкімшілік соттар – мемлекет пен азаматтар арасындағы даулар бойынша шешуші рөл атқаруда.

Абай САБИРАДИНОВ,
Түпқараған аудандық сотының судьясы
МАҢҒЫСТАУ ОБЛЫСЫ

Ересек адамды, оның ішінде қылмыс жасап істі болған адамды тәрбиелеу – күрделі жұмыс. Сондықтан, ЗК- 169/1 тергеу изоляторында экстремизм және терроризм баптары бойынша сотталғандарды тәрбиелеуде мекеме қызметкерлері жан-жақты, әр бағытта жұмыс жүргізеді. Соның бірі ретінде соңғы күндері теріс ағым ұстанған сотталғандарды көркем шығармалар арқылы тәрбиелеуге ден қойылуда.

КӨРКЕМ ШЫҒАРМА – ТӘРБИЕ ҚҰРАЛЫ

екен. Өлеңді оқи отырып туған жерімнің тарихы туралы біраз нәрсе танып, білдім. Мектепте оқып жүргенде білімге аса көңіл бөлмегенім өкінемін. Егер сол кезде рухани кемелденуге, әдебиет пен тарихты танып-білуге көңіл бөлсем, бәлкім мұнда түспес едім, – дегенді

– Бүгінгі сабақта М.Жұмабаевтың «Сағындым» өлеңін жатқа оқыдым. Маған қатты ұнады. Түрмеде отырып, ішкі мұңын, сағынышын білдірген. Дәл ақын жазғандай сезімдерді мен де басымнан өткердім. Анамды, жарымды, туған жерімді сағынып жүрмін. Бұл жерде уақыт өтпейді. Сондықтан камераға әдеби кітаптар алдыртып оқимын. Оқыған кітаптарымнан рухани нәр аламын. Сондықтан ба, өмірге деген көзқарасым да өзгеріп келеді, – дейді Секен есімді сотталған азамат.

Расында бостандықтың қадірін темір қапаса түскенде түсіну өкінішті. Бірақ, бабаларымыз «Адамның аябы жоқ, қайтып үйірін тапқан соң» дегенді тегін айтпаған. Ең бастысы, түзеу мекемесіндегі тәрбие адамның санасын өзгертіп, қоғамға бейімдей алса болғаны.

– Менің туған жерім – Түркістан қаласы. Мағжанның «Түркістан» деген өлеңі – елім, жерім, ерім деп соққан ақын жүрегінің қайнарынан төгілген отанышылдық жырдың шынайы да шебер үлгісі

Секен күрсіне айтты

– Әдебиет – көркем ойлаудың көрсеткіші. Әсіресе, поэзияның адам сезіміне әсері ерекше. Осы орайда, мекеме қамауындағы арнайы контингентке М.Жұмабаевтың шығармаларын оқыту арқылы тәрбие жұмысы жүргізілді. Сотталғандардың өз сұраныстары бойынша өткізілген бұл сабақта ақынның өмір жолы таныстырылып, өлеңдері оқылды. Ақынның көңіл-күйі, табиғат лирикасы олардың санасында ұнамды мінез-құлық қалыптастырып, ізгілік бесігіне бөлейтін рухани адамгершілік тәрбиесін берсе, туған жерге, тілге арналған өлеңдері мен поэмалары олардың бойында ұлтжандылық сезімдерін оятып, патриоттық тәрбие қалыптастырса, мақсатымыздың орындалғаны, – дейді, мекеме бастығының тәрбие жөніндегі орынбасары, әділет майоры Қ.Олжабаев.

Раушан НАРБЕКОВА
ТҮРКІСТАН ОБЛЫСЫ

Баспасөз – 2023

Құрметті оқырман!

«Заң газеті» және «Юридическая газета», «Заң», «Фемид» басылымдарына жазылу жалғасып жатқанын естеріңізге салғымыз келеді.

Төл басылымдарыңыздан қол үзіп қалмаңыздар!

Біздің басылымдарға «Қазпошта» АҚ бөлімшелері, «Қазпресс» ЖШС дүңгіршектері және Алматы қаласындағы «Дауыс» жүйесі арқылы жазылуларыңызға болады.

Жазылу индекстері:

✓ «Заң газеті»

жеке тұлғалар үшін – 65921,

ҚАЛАЛАРҒА:

6 АЙЛЫҚ БАҒАСЫ – 3638,40 ТЕҢГЕ, 1 ЖЫЛДЫҚ БАҒАСЫ – 7276,80 ТЕҢГЕ

ОБЛЫСТАРҒА:

6 АЙЛЫҚ БАҒАСЫ – 3844,80 ТЕҢГЕ, 1 ЖЫЛДЫҚ БАҒАСЫ – 7689,60 ТЕҢГЕ

заңды тұлғалар үшін – 15921

ҚАЛАЛАРҒА:

6 АЙЛЫҚ БАҒАСЫ – 4538,40 ТЕҢГЕ, 1 ЖЫЛДЫҚ БАҒАСЫ – 9076,80 ТЕҢГЕ

ОБЛЫСТАРҒА:

6 АЙЛЫҚ БАҒАСЫ – 4744,80 ТЕҢГЕ, 1 ЖЫЛДЫҚ БАҒАСЫ – 9489,60 ТЕҢГЕ

✉ zanreklama@mail.ru

ТАРАТУ

6. «Ақмола облысы білім басқармасының Зеренді ауданы бойынша білім бөлімі Бөгембай би ауылының бастауыш мектебі» коммуналдық мемлекеттік мекемесі таратылғаны туралы хабарлайды (БСН 980240001344). Шағымдар хабарландыру жарияланған күннен бастап екі ай ішінде мына мекенжай бойынша қабылданады: Қазақстан Республикасы, 021200, Ақмола облысы, Зеренді ауданы, Зеренді селосы, Ленин көшесі, 43.

7. «Ақмола облысы білім басқармасының Зеренді ауданы бойынша білім бөлімі Қошқарбай ауылының Мәди Хасенов атындағы бастауыш мектебі» коммуналдық мемлекеттік мекемесі таратылғаны туралы хабарлайды (БСН 971240002076). Шағымдар хабарландыру жарияланған күннен бастап екі ай ішінде мына мекенжай бойынша қабылданады: Қазақстан Республикасы, 021200, Ақмола облысы, Зеренді ауданы, Зеренді селосы, Ленин көшесі, 43.

ӨРТҮРЛІ

4. ҚР, Жамбыл облысы, Жамбыл ауданы, Еңбек ауылы, №022, 116 анықтама кварталда орналасқан «Аса DAMU» ЖШС, БСН 140440013886, Бас директорының ауысқаны туралы хабарлайды. 29.07.2022 жылғы қатысушылардың Шешімі негізінде Курманбеков Асан Асылтаевич бас директор болып тағайындалды. Бұрынғы бас директор – Курманбеков Усен Асылтаевич.

8. «ҚазМикрокредКомп» микроаржа ұйымы» ЖШС (БСН 191140020807) осы хабарландыру арқылы жарғылық капиталдың азайғанын хабарлайды. Талап-шағымдар хабарландыру жарияланған күннен бастап 1 айдың ішінде мына мекенжай бойынша қабылданады: Алматы қаласы, «Самал-1» ықшамауданы, 29 үй, А-5 кенесі.

Нұр-Сұлтан қалалық сотының ұжымы және Қазақстан Республикасы Судьялар одағының Нұр-Сұлтан қалалық филиалы қылмыстық істер жөніндегі мамандандырылған ауданаралық соттың судьясы

Әлқожаев Қыдырбек Қорғанбекұлының

mezгілсіз қайтыс болуына байланысты, туған-туыстарына орны толмас ауыр қайғыларына ортақтасып, көңіл айтады.

Қазақстан Республикасы Жоғарғы Сотының басшылығы, судьялары мен аппараты Нұр-Сұлтан қалалық қылмыстық істер жөніндегі мамандандырылған ауданаралық сотының судьясы

Қыдырбек Қорғанбекұлы Әлқожаевтың

қайтыс болуына байланысты оның отбасына және туған-туыстарына ауыр қайғыларына ортақтасып көңіл айтады.

Қазақстан Республикасы Судьялар одағының Орталық кеңесі Нұр-Сұлтан қаласының қылмыстық істері жөніндегі мамандандырылған ауданаралық сотының судьясы

Әлқожаев Қыдырбек Қорғанбекұлының

mezгілсіз қайтыс болуына байланысты, туған-туыстарына қайғысына ортақтасып көңіл айтады.

ЖАРНАМА БӨЛІМІ:

Алматы қаласы
Тел.: 8(727) 292-43-43,

8 (708) 929-98-74

E-mail:
zanreklama@mail.ru
zanreklama.kz

ЖАРНАМА ҚАБЫЛДАЙТЫН ОРЫНДАР:

ЖК «Қандыбаева», Газеттерге, журналдарға және сайттарға хабарландыру қабылдау агенттігі: 8(727)327 30 92, тел/факс: 273 47 98, 8 707 895 21 99, 8 701 739 27 83, 8 705 185 75 73 www.gazetisaisity.kz, e-mail: vsegazety@mail.ru
Алматы қ., Абылай хан даң., 60, Мақтаев көш.қиылысы, 208 кеңсе.

«KAIROS» ЖК, Алматы қаласы, Жібек жолы даңғылы, 55, Пушкин көшесімен қиылысы, «Алма» СО, 4 қабат, ресепшн, тел.: 271-49-39, 8707 705-92-22. E-mail: kaldybaeva@mail.ru. Барлық хабарландыруды What's app бойынша қабылдаймыз.

ЖК «Gold Capital» Нұр-Сұлтан қ., Абай көшесі, 78, 105-кеңсе. Тел.: 8 (7172) 52-02-11, 8(702)839-90-86.

«Sokrat-PV» Юридическое агенство» ЖШС, Павлодар қаласы, Крупская көшесі, 61, кеңсе 23.

Телефон: 87027159520; 87182221266 (жұмыс).

«Назар-1 фирмасы» ЖШС («РУТА» ЖА), директоры Кривилова Татьяна Ивановна. Шымкент қ., Г.Ильяев көшесі, 47 (Шаймерденов к. бұрышы) РВК банктің жанында, Тел.: 8 (7252) 53-40-48. WhatsApp: +7-705-705-31-31. E-mail: nazar.reklama@gmail.com

ЖК «TRade and service», Алматы қ., ш/а Жетісу-3, 55/133.

ЖК «Аюбаева», Қарағанды қ., Жамбыл көшесі, 11. Тел.: 8 (7112) 42-00-71.

Арлан-консалтинг ЖШС, Семей қ., К.Мұхаметханов көшесі, 23 «А», 104-бөлме. Тел.: 8 (705) 798-58-18, 8(708)4672701

«Грация» ЖШС, Атырау қаласы, Махамбетов көшесі, 107-а, 2-бөлме, тел.: 32-14-29, 30-65-24, 8701 920 4538.

«ЮрСлужба» ЖШС, Көкшетау қ., Е. Әуелбеков көшесі, 129. Тел.: 8 (7162) 25-77-17, 8(747)8097074.

«Версия-Пресс» ЖШС, Павлодар қ., Естай көшесі 40. Тел.: 8 (7182) 32-47-67, 32-49-04

Қалисқаров Нұрлан Нұрғисынулы ЖК, Петропавл қ., К.Сүтішов көшесі, 58, 30-бөлме, 3-қабат. Тел.: 8 (7152) 46-02-57, ұялы тел.: 8 (777) 572-29-91, 8 (701) 315-54-59.

ЖК «Бакирова Г.», Шымкент қ., Желтоқсан көшесі, 18. Әділет Департаментінің жанында. Тел.: 8 705 714 58 77.

Михеева Ольга Станиславовна ЖК, Қостанай қ., Гоголь көшесі, 110, ВП 67 (Чехов-Гоголь көш. қиылысы), Тел.: 8-714-2-50-97-07, ұялы тел.: 8-7758847211, 8-7053506918.

«Озат-1» ЖШС, Ақтөбе қ., Алтынсарин көшесі 31. Тел.: 8 (7132) 40-41-05, ұялы тел.: 87774348344 және Ақтау қаласы.

ЖК «SAPA KZ» Атырау қаласы, ұялы тел.: 87781063779, e-mail: zan-at@mail.ru.

«Юридическая фирма «Консультант» ЖШС Орал қ., Л.Толстой көшесі, 28. Тел.: 8 (7112) 50-88-05.

«Реклама» ЖШС, Орал қ., Достық-Дружба даңғылы, 182. Тел.: 8 (7112) 50-47-34.

ЖК «Сагидоллина Б.», 1 Теміржол вокзалы, Р.Зорге көшесі 8, «Лина» шаштары. argawka_94@mail.ru, Тел: 87058762218.

«Компания Жете» ЖШС, Талдықорған қ., ш/а, Молодежный 3-үй, 1-п. Тел.: 8(7282) 24-29-66, 87058147221.

ЖК Гавриленко И.И., Қостанай қ., пр. әл-Фараби 119-үй, 407-А бөлме. Тел/факс: 8 (7142) 53-63-21.

«Жас Отау» ЖК Қыдырбаева Н.Н. Қызылорда қ., Әйтеке би көшесі, 27. Тел.: 26-45-89, ұялы тел: 8 (777)402-28-28; 8 (700) 332-24-78

ЖК Тажибаева, Тараз қаласы, Қойкелді көшесі 158 а, ХҚО аумағы. Ұялы тел.: 87017268772, 87054422939.

ЖК Новоселова Лилия, Петропавл қаласы, Қазақстан Конституциясы көшесі, 28-үй, 1-қабат. Тел.: (87152) 46-74-77, 8-777-228-64-13.

ЖК «Reklam Service», Тараз қаласы, Төле би көшесі, 73 (ауладан кіру). Тел.: 8(7262)502222, ұялы тел: 87019457336 Татьяна.

ЖК «Выдай», Өскемен қаласы, 60. Тел.: 8(7232) 578414, ұялы тел.: 87772256506.

БАЙҚАУЛА

– Армысыз, Жасұлан Дәуренұлы?
– Жаксы. Сіз, түрмеге не үшін келдіңіз, Айман ханым?
– Маған келуге тыйым салынған ба?!
– Маған кездесуге тыйым салынған. Осыдан бес жыл бұрын менің адвокатым бола тұра, ақтай алмай, жазықсыз сотталып кеттім.
– Жә, жә, ашуланбаңыз. Сізге өте маңызды ақпаратпен келіп отырмын. Әлі сіздің адвокатыңызбын.
– Қандай ақпарат тағы? Мен сізге де, сотқа да, заңға да сенбеймін. Ақиқат болғанда мен мұнда отырмас едім.
– Сол сәтте сізді ақтауға толық, бұлтартпас дәлел болмады. Сенесіз бе?! Сіз мұнда жатқанда мен қарап жатқан жоқпын. Сіздің ісіңіз бойынша іздеп, тың деректер тапқандаймын.
– Сосын.
– Сіздің ісіңізді қайта қарау жөнінде Жоғарғы Сотқа, Бас прокуратураға өтініш жаздым. Енді өзіңізбен нақтылайтын деректер бар. Осы күнге дейін жинаған айғақтарымымен бөлсуге келдім.
– Ондай болса құлағым сізде, Айман ханым.
– Жасұлан Дәуренұлы, ескі жараны қайта тырнау ауыр тиетінін білем, дегенмен сұрауға, білуге мәжбүрмін. Айданын құрбысы, сіздің ортақ досыңыз Толқынмен соңғы рет қашан сөйлестіңіз? Менен ештеңе жасырмауыңызды сұраймын.
– Соңғы екі жылда Толқынмен мүлде хабарласпадым. Түрмеге түскен алғашқы жылдары ол үнемі хат жазып, керек-жарағымды жіберіп жүрді. Ақталып шығасын, сенің кінәсіз екенінді білем дейтін. Нақты қылмыскерді тауып, сені ақтап аламын, дейтін. Кейінгі жылдары хабарсыз кетті. Соңғы бір сөйлескенде ауырып қалдым, ұзақ емделем, шетелге барамын, деген еді.
– Мүлдем хабарсызбын деңіз.
– Сенбей, отырсыз ба?
– Жок, сендім.
– Оны неге сұрадыңыз?
– Толқынның бұл қылмысқа қатысы болуы мүмкін бе?
– Білмеймін. Толқынның бұл қылмысқа қандай қатысы бар?
– Үш ай бұрын Толқын қайтыс болды.
– Мүмкін емес... Өтірік...
– Жасұлан мырза, отырғыңыз. Иман-ды болсын! Жасұлан Дәуренұлы, сәл сабыр сақтаңыз. Сізді жақында еркіндікке шығарып аламыз. Оған толық дәлел бар. Сізге келген басты себебім, Толқынның хатын соңында окисыз, маған Аидамен қалай таныстыңыз, Толқын қай жерден қосылды, ештеңе қалдырмай, ештеңе бүкпей толық айтып беруіңіз керек! Жұырда болатын сотта сізді ақтап алуыма бұның үлкен көмегі тимек. Ештеңе бүкпеңіз!
– Өткен күндерді еске алу маған сондай ауыр. Тар қапта жазықсыз түрмеде отыруым тіптен ауыр. Егер менің бостандыққа шығуыма септігін тигізер болса, айтайын.
– Құлағым сізде, Жасұлан Дәуренұлы...

Астана қаласының оң жағалауындағы ат шаптырым тойхана. Ырғалған қонақтарды кезекті тілекке шақырдым да, микрофонды ұстапты, шылым шегуге сыртқа беттедім. Кіре берісте тұрған аруға көзім түсті. Бойшаң, сүмбіл шаш, қиғаш қас, қыпша белдің өзі. Мойнына ұзын жылан оратылып, жерге дейін салақтап жатыр. Қыз сұлу, жылан сұсты. Билеуге келгенін сездім. Көзіміз түйісіп қалды. Ару да жыландай арбап тұрған секілді. Асығыс едім, жылдам басып қасынан өте шықтым. Ішке кіргенімде қонақтар әлі сөйлеп жатыр екен. Музыка-кантин қасына келіп, суыс ішіп тұрғанымда қыз қасыма келді.
– Сәлеметсіз бе!
– Сәлем!
– Асаба, сіз ғой. Иә, менмін.
– Асығыстау едім, мені ертерек шығарасыз ба?! – деді ару.
– Күтіп тұрған әншілер мен бишілер көп. Күтесіз, солардан кейін, – дей беріп едім.
– Өтініш, – деп қиыла қалды.
– Көреміз, – дедім. Қонақтар да сөйлеп болды. Ары қарай тойды басқаруға жүгіріп кеттім.
Аидамен осылай таныстым. Ашық-

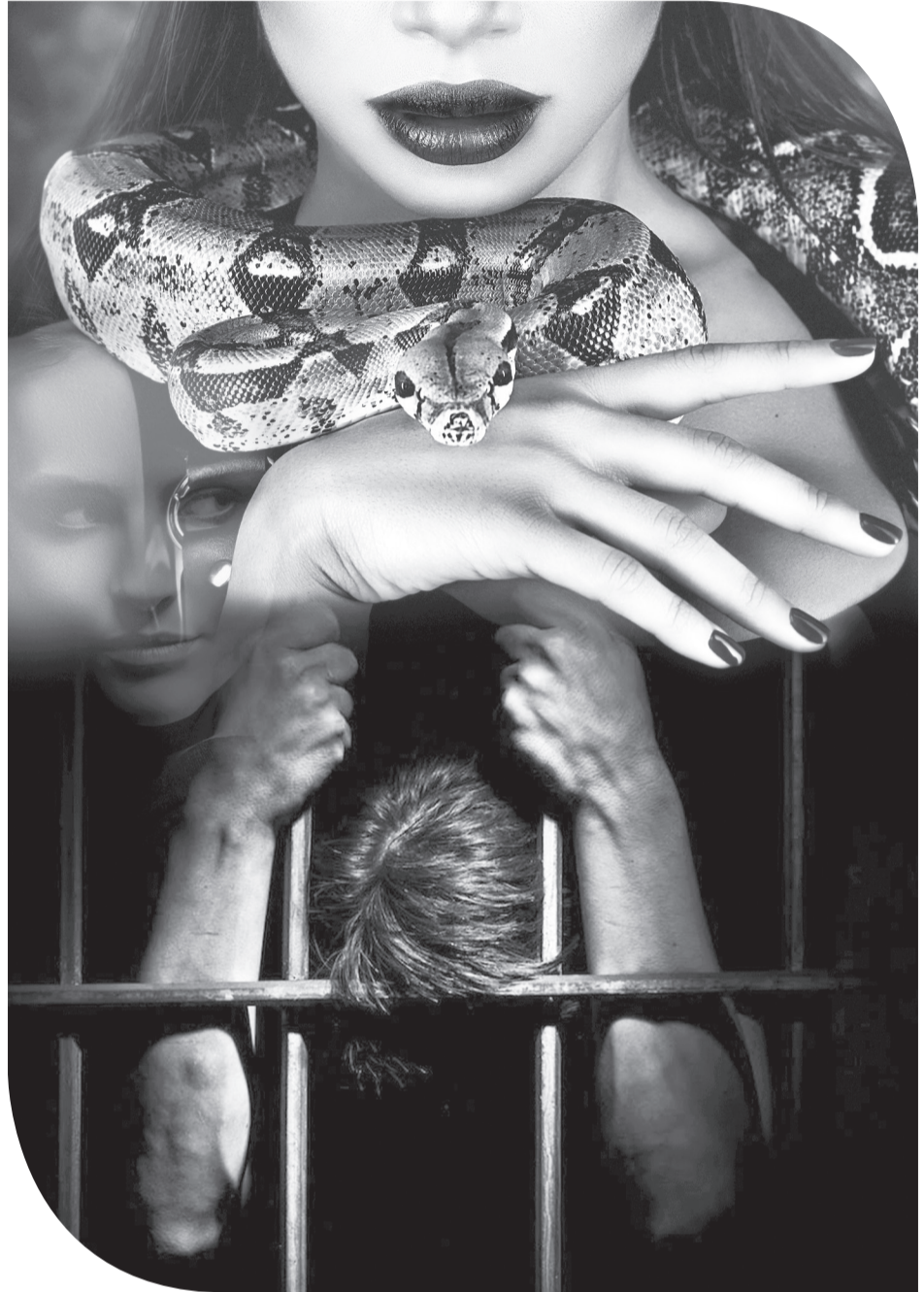
жарқын қыз екен. Сол күні басқа да тойларға шақырып тұрамын деп нөмірін алып қалғанмын. Қарсы болмаған. Кейін бірнеше тойға бірге шықтық. «Вагсап» желісі арқылы жиі хабарласып тұрамыз. Ол өзінің жыланы туралы суреттер, видеолар жібереді. Қылықтарын айтады. Айданың көңілі үшін «жаксы екен, қызық екен!» дегенім болмаса осы жыланды суканым сүймей-ақ қойды. Бір сөзбен айтқанда ішкі түйсігім қабылдамады. Тойдан таңда келіп ұйықтап жатқам, телефоным безілдеді.
Басып тастадым, қояр емес. Ұйқылы-ояу құлағымға төсей салдым.
– Жасик, мен ғой, Аида, – деді. Қыз дауысынан әлденеге алаңдаулы екенін сездім.

бірден біледі, батыл адамдарға тиісе бермейді екен. Аида жыландар мүлдем қорықпайды, керісінше оның жан-дүниесін зерттеп жүр. Ауырса емдейді, көңіл-күйі болмаса серуендетеді. Қарны аша тамақтандырады. Еркелетеді. Оны балаша қарап, күтім жасауда. Айданың әңгімесін тыңдап отырып қаланың шетіндегі зоодүкенге де жеттік. Қалада қанша тұрса да тірі жәндіктер сағатын мұндай дүкен бар екенін білмеппін. Зоодүкеннің сатушылары Аидамен жақсы таныс екен. Бірден 10 қоян сатып алдық. Аидадан азырақ алмадың ба деп сұрадым.
– Жасик, – деп күлді. Вова, бір жегенде 10 қоян жейді. Таң қалдым! Сосын 15-20 күн бойы тамақ ішпейді. Ол

кофе ішу әдетке айналған. Кофе сергітіп қана қоймай, табетті ашты. Балық сорпасына тапсырыс берді. Ыстық балық сорпасының адам ағзасына пайдасы туралы Аидаға білгенімді айтудамын. Ол тәкаппарлана қарап, үнсіз жымып қояды. Білкім, басқа бірдене ойлап отырған болар. Баяу ғана «lovely» әні ойнап тұр. Музыка тыңдап, жақсы көретін адаммен осылай демалғанды ұнатамын. Біздің тыныштығымызды бейтаныс қыздың үні бұзды. Заманауи стильмен киінген орта бойлы, ару қыз Аиданы құшақтап, сүйіп жатыр. Айданың да құшағы ашылған, жүзінен қуаныш байқалады. Көптен көрмеген құрбылар секілді. Қасынан орын ұсынған Аида мені таныстырды.

– Қандай қиялысың... Кімді қиялдап келесің? – деп сыр тартпақ болып, еркелей сұрақ қойды.
– Сені ақ қайыңға теңеп, өзімді қарағайдай ерім деп келемін.
– Рақмет! Қарағайдай ерім менің, – деп еркелей түсті. Екеуміз де күлдік. Артқы орындықта ұйықтап жатқан Толқын да оянса керек.
– Жеттік пе? – деді.
– Жок, Бұланды ауданынан өттік. Жақын қалдық.
– Келіп қапыңз ғой, – деп көзін ашып, ыңғайланып отырып алды.
– Иә, келдік.
– Неге, Бурабай деп аталғанын білесіңдер ме? – деді, Толқын екеумізге қарай серпіле.

ҚЫЗҒАНЫШ ҚҰРБАНЫ

– Жасик, – деп қолымды ұсындым.
– Толқын, – деді.
– Ерекше есім екен, – дедім жылылық білдіріп.
– Рақмет! – деп жымыды.
Толқын Айданың университетте бірге оқыған құрбысы екен. Қазір жеке кәсіпкер. Астанада жобалармен айналысып жүргенін айтты. Көптен көрмеген екі құрбының қызу әңгімесі басталды. Мен шылым шегуге сыртқа шығып кеттім. Біраз серуендеп ішке кіргенімде олар жиі ашылып жатыр екен. Құрбыларды Айданың үйіне әкеліп, жөніме қайттым.

Толқын менің де жақын досым, сырласыма айналып кетті. Тойдың қызып тұрған шағы, дамыл жоқ. Елдегі ең танымал, жұлдыз асабалардың бірімін. Атағым да, атым да дүркіреп тұрған кез. Тіпті, бос күндерім емес, бос сағатым бола бермейтін. Бүгін Алматы, келесі күні Шымкент, арғы күні Ақтау, Атырауда шауып жүремін. Аида алыс қалаларға шыға бермейтін. Жаздың қарбалас күндері ұзақ жолықпай кеттік. Кейде одан келген хаттарға да жауап жаза алмай, ренжітіп алған сәттер болды. Сондай кездерде Аида екеуміздің салқындап қалған арамсызды Толқын досымыз жалғайтын. Біз оны «дипломат-адвокат» деп қалжыңдайтынбыз. Жайдары Толқын күліп, адамдарды қосу, татуластыру сауап дейтін. Аида бірде тағы өкпелеп қалып, Толқын татуластырып ресторанда отырғанбыз.
– Алдағы демалыста Бурабайға барып қайтайық, – деген ұсыныс айтты Толқын. Аида, құптап, екеуі маған қарасын.
– Той алып, қойып едім, – деп қипақтаймын.
– Жасик...
– Рас, тойға келісіп қойғам.
– Жасик, Аида шаршап жүр, сенде шаршадың, ойлан, – деді Толқын. Аида, үнсіз маған қарады. Мен оның осынау қарасынан «мені сүйсең, барайық!» деген ымды түсіндім. Той иесіне сылтау айтып, екі қыздың өтінішін қабыл алдым. Демалатын күнді белгілеп, жоспар жасап, қуанып тарастық.
Сүйіріктей «Мерседес бэкс» қара жолды қуырып келеді. Күрең қызыл былғары салонда үшеуіміз. Баяу ойнаған классикалық музыка мұнаоға мүмкіндік жоқ дегендей. Көңіл көтеріңкі. Алдыңғы орындықта шалқайып Аида жатыр. Сол қолымен менің оң қолымды ұстап алған. Басында қара кепка, сондай жарасымды. Аида өте талғампаз. Не кисе де тек жарастырып, талғаммен киінеді. Өзін бағалайтын, бағалата білетін қыз. Оның арманы көп, ойы ұшықар, енбеккер. Мені де қоллаптап, күш-жігер беріп тұрады. Кері тартқан кезін көрмеппін. Қыздың жұмсақ қолың қысып, қара арғымақпен ұшып келемін. Бізді бақытты күндер күтіп тұрғанына еш күмәнім жоқ еді...

Қара жолдың қапталындағы шоқ ағаштардың қатары көбейіп қоялана түсті. Тал мен теректер азайып оқтай көкке атылған қарағайлар жауға шабатын әскердей сап түзейді. Қарағайлармен жарыса биші ақ қайындар жарасып тұр. Ой жетегінде келе жатып, мырс етіп күліп жібердім. Айданың қолың қатты қысып жіберген екенмін. Ол селк ете түсті.
– Жасик, не болды? – деді шошына.
– Ештеңе. Қиялдап кетіппін, – деймін жайбаракат.

– Бурабай туралы аңыз көп қой. Қайсысы рас, қайсысы өтірігі белгісіз, – деді Аида.
– Білсеңдер айтыңдар, естийік дедім. Жол қысқарсын, біз секілді асабаларға керек, жақсы дүние тыңдап қалайық.
– Біреуін айтып берейін, – деп Толқын бастап кетті.
– Көкшетау, Бурабай өңірі үш жүздің басын қосқан Абылайханның мекені. Өйгілі ханның шудасы желпілдеген, бойы осы қарағайдай ақ бурасы болыпты-мыс. Бура басқа түйелерге қосылмай, қалың орманды жалғыз кезіп, саяқ жүреді екен. Бұрын үлкендерден шөлге ең шыдамды жануар түйе деп еститінімін. Түйе 40 күн шөлге шыдаса керек. Ақ бура да шөлдегенде Айнақолға келіп су ішіп, шомылып қайтатын болған. Атақты Абылай жауға аттарнда бура-сын ұстап әкеліп, байлап тастайды деген аңыз бар. Таңертең бура қай жаққа қарап шөгіп жатса, сол жаққа жауға аттанып жеңіспен оралып отырған. Жеңіспен оралған ханды ақ бура қарсы алады дегені де бар. Өте қасиетті бура болса керек. Болжамаған жерден елге жау шабар болса бура күні бұрын сезіп, боздап, шапқылап ханға белгі беріп отырған. Хан да соған сай қамданып, жауына төтеп беріпті. Ақ бураның осындай қасиетін білген жауы жасырынып келіп, бураны садақпен атыпты. Оқ тиген бура жынын шашып, жауына атылыпты. Жаудың бір-екеуін мерт қылып, Айнақолдың жағасында әлсіреп өлсе керек. Шөккен күйі өлген киелі бураның денесі тасқа айналып кеткен. Содан кейін осы қала «Бурабай» деп аталыпты. Міне, қысқаша осындай бір аңыз бар.
– О, қандай тамаша аңыз! Аңыз түбі ақиқат деген, Толқын, – деп қостадым.
– Толқын, сен аңыз айтуға шебер екенсің, – деп Аида күлді. Үшеуіміз қосыла күлдік.
– Естігенім мен оқығанымды айттым. Аздап бояп та жібердім-ау. Қазақ даласы аңыз бен әпсанаға толы, – деп тоқтады Толқын.
– Толқынды естіп толқып отырмыз, ех, туған жер! – деп қостадым. Екі қыз қосыла күлді.
– Ал, достар, жол қысқарды, Бурабайға да жеттік. Күннің көзін жасырған биік ағаштардың ішіндегі жіңішке жол бізді ормандардың ортасындағы ең тамаша «Бурабай» демалыс орнына алып келді. Алдың ала тапсырыс берілген. «Ресепшен» жылы қабылдап, қысқаша демалыс орнымен таныстырып, бөлменің кілтін берді.
Түскі астан кейін арқамызға шағын сөмкемізді асып Бурабайдың тарихи жерлерін аралауға аттандық. Демалысымызды екі түрлі мақсатта пайдалануды алдың ала ақылдасқанбыз. Саф ауа мен тауда дем ала жүріп, тарихи жерлерді аралау. Осы өлкенің қыр-сырын, тарихын, жолын жақсы білетін «гидпен» те келісіп қойғанбыз. Бетін күн қақтаған, бойы ортадан сәл жоғары, арық, жігіт ағасы Сәбит біздің жолбасшымыз. Ертеген сұлу аттай құлпырып тұрған екі қызға қарап сүйсінесің.
– Ал, кеттік пе, қыздар?
– Кеттік.
– Ендеше, жол бастаңыз, Сәбит аға.
– Дайын болсаңыздар, кеттік, – дейді ол кісі қолымен күнді көлегейлеп.

Ербол БЕЙЛІХАН
(Жалғасы бар)